

מבעל דף היומי בעיון

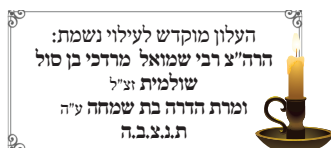
סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

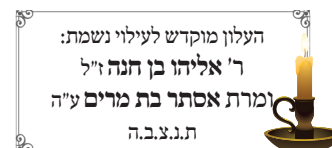
כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרויקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו חפץ | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות והתנועות | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקדים ואברכים עמלי תורה

יום ג' ט' אלול - יום ב' ט"ו אלול תשפ"א

שבוע פרשת כי תצא

דף מ"א

משנה. בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה, ובמדינה יום אחד ...

היכן חיוב הלולב הוא מדאורייתא כל שבעה, ודין ירושלים בזמן הזה

כתב רש"י, שירושלים דינה כגבולין, ורק במקדש עצמו היה דין דאורייתא כל שבעה. וכ"כ רש"י בר"ה [כ"ט ב' ד"ה אבל], ובטורי אבן [שם ל' א' ד"ה בראשונה] כתב, ד'במקדש' היינו בעזרה, מדכתיב [ויקרא כ"ג מ'] "לפני ה' אלקיכם", וכ"כ המנחת חינוך [מצוה שכ"ד אות א'] דלולב ניטל כל שבעה בעזרה דוקא, עיי"ש. אמנם החת"ס [בחיידושו ר"ה שם ד"ה ולפע"ד] כתב, ד"לפני ה'" דלולב דנוטלים שם כל ז' היינו הר הבית, עיי"ש.

אמנם ברמב"ם בפיה"מ כאן מבואר, דירושלים דינה כמקדש, וכ"כ הרע"ב. וע"ע בפירוש המשניות בר"ה [פ"ד מ"א], שכתב דהא דתנן במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה דמקדש נקרא ירושלים כולה ומדינה שאר העיירות שבא"י. ועיין בשו"ת התעוררות תשובה [א"ח ס"י תמ"ב] שהוכיח שגם תוס' לקמן [מ"ג א ד"ה הא תקינו] סוברים כן, ושכן כתב הריטב"א [שם ד"ה והיינו טעמא] וגם הביא ראייה מירושלמי במסכתין [ר"ה פ"ד ה"ג] דאיתא ושמתם לפני ה' שבעת ימים בירושלים, הרי משמע דבכל ירושלים חייב מה"ת כל שבעה, וכן מפרש שם הקרבן העדה דאפילו בירושלים מקרי לפני ה' [אמנם הפני

משה מפרש דהיינו מקדש]. ובבכורי יעקב [סי' תרנ"ח ס"ק א'] אחרי שהאריך הרבה בזה, כתב: ולכן מי שנוטל לולב סביבות מקום המקדש או אצל קברי ב"ד וקבר חולדה, גם בזמן הזה, מקיים מצות עשה דאורייתא כל ז' לפי מה שהוכחתי, וצריך להחמיר שם בכל החומרות של יום ראשון, ועכ"פ לא יטלו שם על דעת שמקיים מצוה דרבנן שהרי להרמב"ם עובר בזה בכל תגרע כנ"ל, אלא יטלו בכוונת ספק אי דאורייתא אי דרבנן, כנלענ"ד. ובודאי חכמי ירושלים אין צריכים לי ולהוראתי, מ"מ הנלענ"ד כתבתי להלכה. עכ"ל.

ועי' מה שהבאנו בזה להלן סוף דף מ"ב בשם האגרות משה שכתב שטעות סופר היא בדברי הרמב"ם בפיה"מ, עיי"ש.

משנה... ושיהא יום הנף כולו אסור. גמרא ... ושיהא יום הנף. מאי טעמא? מהרה יבנה בית המקדש, ויאמרו: אשתקד מי לא אכלנו בהאיר מזרח - השתא נמי ניכול. ואינהו לא ידעי דאשתקד דלא הוה בית המקדש - האיר מזרח התיר, השתא דאיכא בית המקדש - עומר מתיר ...

מבואר בגמ', שבזמן שהיה ביהמ"ק היה העומר מתיר את אכילת החדש מיד בהקרבנו ביום ט"ז, אך משחרב ביהמ"ק מיד כשהאיר היום של ט"ז מותר לאכול חדש. ופירש"י, כדאמר במנחות [ס"ח א'] כתוב אחד אומר "עד עצם היום הזה" דהיינו האיר המזרח, וכתוב אחד אומר "עד הביאכם", הא כיצד, בזמן דאיכא עומר - עד הביאכם, ובזמן דליכא עומר

הודעה חשובה

ניתן להקדיש את העלון מידי שבוע להצלחה או לע"נ, וכן אפשר לפרסם ספרים בלבד בעמוד האחרון של העלון, העלון מודפס ב20,000 עותקים ומופץ בכל הארץ, מלבד זה הוא נשלח במייל לרבבות אנשים, ומהם זה נשלח לעוד רבבות רבות של אנשים, כך שמעיינים בו למעלה ממיליון איש מידי שבוע, בהקדשה אחת אתם מנציחים את יקירכם במפעל התורה וזיכוי הרבים מהגדולים בעולם, או זוקפים להצלחתכם את זכות הרבים ולימוד התורה של ציבור ענק זה, מעלת לימוד התורה היא הסגולה הבדוקה והמונחה יותר מכל הסגולות שבעולם, בסכום של \$1,000 תוכלו לזכות בהקדשה זו, כל הקורס זוכה! רק שני הקדשות יופיעו מידי שבוע בעמוד הראשון של העלון! או פירסום של ספרים, עמוד שלם \$1,000 וחצי עמוד \$500, בפרסום זה אתם חוסכים הוצאות גדולות של הדפסה והפצה. לפרטים: בטלפונים או במייל המופיעים בתחתית העמוד. וכן ניתן לשלם בנדרים פלוס או בקהילות על שם מכון ראש פינה, ולכתוב שם את פרטי ההקדשה

כולל ומכון ראש פינה:

- עד עצם, ואסר רבן יוחנן בן זכאי עליהם כל היום גם בזמן הזה, מטעם שיכולים לבוא לטעות כשיבנה ביהמ"ק.

ובהמשך הגמ' מבואר דעת ר' יהודה שסובר שמדאורייתא אסור גם בזמן הזה כל יום ט"ו, דדרש "עצם היום הזה" דהיינו עיצומו של יום, דהיינו כל היום, ולדעת רב נחמן בר יצחק רבן יוחנן בן זכאי בשיטת רבי יהודה אמרה, "ומאי התקין - דרש והתקין".

ובמנחות [ס"ה ב'] נחלקו אמוראי בדין חו"ל שעושים שני ימים טובים מחמת הספק אם גם איסור החדש נמשך, ופסקו הרי"ף והרא"ש [שם] והרמב"ם [פ"י ממאכ"א ה"ב] כרבינא דאמר, אמרה לי אם, אבוך לא הוה אכיל חדש אלא באורתא דשיבסר נגהי תמניסר דסבר לה כרבי יהודה, וחייש לספיקא.

ובשו"ע [סימן תפ"ט סעיף י'] כתב: אסור לאכול חדש אף בזמן הזה, בין לחם בין קלי בין כרמל, עד תחלת ליל י"ח בניסן; ובארץ ישראל, עד תחלת ליל י"ז בניסן.

ועוד נאריך בזה בס"ד במנחות שם במה שהאריכו הפוסקים בהיתר החדש בחו"ל.

... לכם - משלכם, להוציא את השאול ואת הגזול. מכאן אמרו חכמים: אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג בלולבו של חבריו, אלא אם כן נתנו לו במתנה ... נטלו רבי עקיבא ויצא בו והחזירו לרבן גמליאל. למה לי למימר החזירו? - מלתא אגב אורחיה קא משמע לן: מתנה על מנת להחזיר - שמה מתנה. כי הא דאמר רבא: הא לך אתרוג זה על מנת שתחזירהו לי, נטלו ויצא בו, החזירו - יצא, לא החזירו - לא יצא ...

פרטי הדינים בנותן הד' מינים במתנה ע"מ להחזיר
כתבו התוס' והרא"ש, שאף שר' יהושע לא החזיר מיד את האתרוג לר"ג אלא קודם נתנו לר"ע ור"ע החזירו, מ"מ מהני כי על דעת כן נתן לו ר"ג את האתרוג. וכתב הר"ן, שמעינן מהא, דכל שחוזרת לבסוף לבעלים סגי.

וכתב הרא"ש, שצריך שיתנהו לו במתנה גמורה ע"מ שיחזירו, ואחר שיצא בו צריך לחזור וליתנה לו במתנה בשעת חזרה, אבל אם אמר לו "יהא במתנה עד שתצא בו ואח"כ יהא שלי כבתחלה" לא יצא בו, דהוי כמו שאול. וכן הוכיח מדאמר לקמן [מ"ו ב'] לא ליקני איניש לוליבא לינוקא ביומא טבא קמא - דינוקא מקני קני אקנויי לא מקני, ואם אינו צריך להחזיר לו במתנה נהי דקטן לאו בר אקנויי הוא ליקני ליה עד שיצא בו ולחזור לו ממילא, אלא ודאי צריך לחזור ולהקנות לבעלים את האתרוג במתנה, וקטן לאו בר אקנויי הוא. וכן כתב הדרכי משה [ס"י תרנ"ח] בשם רבינו ירוחם ובשם ר' אברהם מפראג שצריך המקבל להקנות בחזרה את האתרוג לבעלים.

וכתב הר"ן, שיש שלמדו מכאן שהנותן לולב לחבירו ביום טוב ראשון, בסתם כונתו למתנה על מנת להחזיר, ואומדנא

דמוכח היא אף שלא פירש, שאין אדם מתרוקן ממצותו ונותן לאחרים, שהרי כאן נתן להם בסתם ואפ"ה אמר "קמ"ל דמתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה". ועל זה סמכו ליתן כל אדם לולבו לחבירו ביום טוב סתם ולא לפרש שהוא במתנה ע"מ להחזיר. ואמנם דבר מסתבר הוא, אף שאין מכאן ראיה מכרחת. וכן כתב הרא"ש בשם בעל העיטור, אך כתב שפשוט הוא שיותר טוב לפרש להדיא שקונה במתנה ע"מ להחזיר, אלא שגם בסתם אנו תולים שכונתו למתנה על מנת להחזיר.

כמו כן כתב הר"ן, דמסתבר שמה שאמרו שדוקא אם החזירו יצא, הוא דוקא כשהחזירו כשיכול עדיין לצאת בו, אבל אם החזירו לאחר שעברה מצותו לא יצא, שכן לאמוד דעת הנותן. ולא מועיל בזה שיחזיר לו דמים, שהרי מקפיד הוא שיחזיר לו את הלולב, וכמו שאמרו בגיטין [ע"ד ב'] ד"על מנת שתתן לי אצטלתי" אצטלתי דוקא קאמר - ולא דמי אצטלתי, וכ"ש כאן שצריך הלולב לצאת ידי חובתו.

והרא"ש הביא בשם בעל העיטור, דמסתבר דאף דחזרת דמים היא חזרה כמבואר בסוגיא בגיטין הנ"ל, זהו דוקא באיצטלתי דאמרינן "מה לי היא מה לי דמיה", אבל באתרוג שאמרו "החזירו לו" הכונה שהחזיר אתרוג דוקא, שהרי צריך הבעלים לצאת בו ידי חובה, ולכן אם לא החזירו לא יצא, וכדאמרינן [ב"ב קל"ז ב'] גבי אחין שקנו אתרוג בתפוסת הבית, אם יכול לאכלו יצא ואם לאו לא יצא, דחזרת דמים לאו חזרה היא, ע"כ. וכתב ע"ז הרא"ש, שהרואה דבריו נראה לו שטעה במה שהביא מהסוגיא בגיטין "מה לי היא מה לי דמיה", שהרי זה סברת רשב"ג שם - ואין הלכה כמותו, אך באמת כונת בעל העיטור שטעמם של חכמים שם [דלא מהני ליתן הדמים] הוא משום שמתכון לצערה והרי לא ציערה אאם לא נתנה האיצטלתי, אבל בעלמא מודו רבנן שיש לומר "מה לי הן ומה לי דמיהן", וכדאמרינן בב"מ [ס"ג א'].

וכתב הרא"ש, יש אומרים שהמקבל מתנה מחבירו במתנה ע"מ להחזיר אינו חייב באונסין, שהרי במתנה נתנו לו. ואף שלא החזירוהו לו מ"מ אינו בגדר "שואל" שחייב באונסים, וכן דעת ה"ר ישעיה שהקשה מה יש "בין מתנה ע"מ להחזיר" ל"שואל", הרי בשניהם הוא שלו עד שיטלנו ושניהם אין הגוף קנוי לו, ותירץ דמתנה ע"מ להחזיר אינו חייב באונסין שלכך נתנו במתנה, ובזה שונה הוא משאול. אמנם כל זמן שהוא בעין מחוייב להחזיר לו, וכיון שאינו חייב באונסין קרינא ביה "לכם", אבל שאול שחייב באונסין לא קרינא ביה "לכם". וכתב הרא"ש, שלפי דבריו אפילו בגניבה ואבידה אינו מתחייב, דכיון שנפטר מאונסין פטור גם מגניבה ואבידה אם לא משום הסברא דהואיל ונהנה מהנה כדאמרינן [ב"מ פ"א א'] לגבי הנוטל כלים מבית האומן לשגרן לבית חמיו.

אך סיים הרא"ש, שלדעתו חייב אפילו באונסין, ואפילו במתה מחמת מלאכה [שאפילו בשואל פטור] כאן חייב, שהרי קבל עליו להחזירו ואם לא החזירו המתנה בטלה, ואף שאינו נחשב לשואל. מיהו בנפקד ושולח יד בפקדון שלא ברשות

הוי גזלן, ואף שברשות ירד הוא ביטל אותו רשות בשלא קיים תנאו ועשה את עצמו גזלן למפרע.

הקשו התוס' על מה שאמרו "ע"מ שתחזירוהו ל"י" איך יצא בו, הרי אינו יכול להקדישו, שהרי כשאמר "ע"מ שתחזירוהו ל"י" כונתו דבר הראוי לו כמבואר בב"ב [קל"ז ב'], ואמרו בנדרים [מ"ח א'] כל מתנה שאינה שאם הקדישה אינה מקודשת אינה מתנה. ותירצו התוס', (א). דבידו להקדישה לכל זמן זה שהיא בידו. (ב). שם הכונה לאפוקי אופן שכונתו להערמה בעלמא ולא נתכון לתת לו הדבר כלל, משא"כ כאן שהרי נותן לו הזכות לצאת בו ידי חובה. וכתירוצו זה תירץ הר"ן.

והר"ן הביא, שהרשב"ם [בב"ב שם] מפני קושיא זו כתב דלא גרסינן ליה, והראב"ד תירץ, שיכול הוא להקדיש טובת הנאה שיש לו באתרוג זה, ונותן דמי הנאה להקדש. וכתב ע"ז הר"ן, שאין צורך לכך, שיש לתרץ כנ"ל כהתירוצו השני של התוס'. ובנדרים [מ"ח א' ד"ה כל מתנה] גם כתב הר"ן, שמה שאמרו "כל מתנה שאינה שאם הקדישה אינה מקודשת אינה מתנה", היינו שאינה מתנה אפילו לשעתה.

ובב"י כתב בשם הרוקח, על כן יאמר לחבירו אתרוג זה נתון לך במתנה על מנת שתחזירוהו, ולא יאמר לי [ר"ל, שאז יכול להקדישו], ותמה הב"י, דאם כן רבא דנקט "הילך אתרוג זה על מנת שתחזירוהו ל"י", לאו דוקא נקט ל"י.

ובדרכי משה הארוך כתב בשם הר"ן [בנדרים שם], שאם נותן לו אתרוג ע"מ שלא יקדישו חלה המתנה, דלא גרע ממתנה על מנת להחזיר שאינו יכול להקדיש כנ"ל, ודלא כהרוקח שכתב דכהאי גוונא לא נחשב למתנה.

הקשו התוס' [בגיטין ע"ה ב' ד"ה דתנאי], שכשאומר "הילך אתרוג זה על מנת שתחזירוהו לי נטלו ויצא בו החזירו יצא" הרי אינו יוצא בו אלא כשקיים תנאו, וא"כ איך יצא בו כשנטלו, הרי באותה שעה שהחזירו אינו בידו, ואין לומר דמיירי כשאמר 'מעכשיו', שאז הוברר למפרע דכשהחזירו וקיים תנאו הויא מתנה מעיקרא, שלא נתפרש בגמ' דמיירי דוקא ככה"ג. ותירצו, דרבא סבירא ליה דכל האומר על מנת כאומר מעכשיו דמי [קידושין ח' א']. עוד הקשו התוס' [בב"ב קל"ז ב' ד"ה לא], אמאי לא יצא כשלא החזירו, הרי הוא תנאי ומעשה בדבר אחד הוא והתנאי בטל והמעשה קיים [כדאמרין בגיטין שם]. ותירצו, (א). רבא סבר לא בעינן תנאי בדבר אחד ומעשה בדבר אחר. (ב). ס"ל כל האומר על מנת לאו כאומר מעכשיו דמי, ולכן שם בגיטין ב"הרי זה גיטך ע"מ שתחזירי לי את הנייר" נמצא שאינה מגורשת עד שמחזרת הנייר, ואז אינו שלה, וסותרין זה את זה התנאי והמעשה, אבל רבא סובר כל האומר על מנת כאומר מעכשיו דמי, וממילא אינם סותרים זה לזה.

וכתב הטור, יש אומרים שאין צריך להחזירו לו אלא אם כן כפל תנאו, וכדין כל התנאים. וכתב הב"י, שכן הוא בהגהות מיימוניות. והקשה הרמ"ך, דאדרבה אם לא יהא בתנאי כל

זה כל שכן שהמתנה טובה, והתנאי בטל אפילו אם לא יחזיר, וצ"ע.

אמנם כתב שם הטור, שלפי דעת האומר שאפילו בסתמא צריך להחזירו לו [כמבואר בר"ן וברא"ש בשם העיטור], כל שכן אם התנה ולא כפל.

ובשו"ע [סימן תרנ"ח סעיף ד'] כתב: נתנו לו על מנת להחזירו, הרי זה יוצא בו ידי חובתו ומחזירו, שמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה; ואם לא החזירו, לא יצא אפילו נתן לו את דמיו [כמש"כ הר"ן והרא"ש בשם בעל העיטור], ואפילו נאנס מידו [כמו שהסיק הרא"ש דלא כה"ר ישעיה]; וכן אם החזירו לאחר זמן מצותו, לא יצא [כמש"כ הר"ן והרא"ש]. וכתב הרמ"א: ומותר לתת לו אתרוג במתנה על מנת שלא יקדישה, דלא גרע ממתנה על מנת להחזיר [כמש"כ הדרכי משה הארוך בשם הר"ן, דלא כהרוקח].

עוד כתב השו"ע [שם סעיף ה'], נתנו לו סתם, הוי כאילו אמר לו: על מנת שתחזירוהו לי, דמסתמא על דעת כן נתנו לו כיון שצריך לצאת בו שאין לו אחר; ואם לא החזירו, לא יצא [כמש"כ הר"ן והרא"ש בשם בעל העיטור]. וכתב הרמ"א: וצריך לחזור וליתנו לבעליו במתנה, כדי שיהיה של בעלים ויצאו בו [כמש"כ הדרכי משה בשם הרא"ש ורבינו ירוחם ור' אברהם מפראג];

וממשיך השו"ע: ומיהו אפילו לא החזירו לידו אלא לאחר, ואחר לאחר, והאחרון מחזירו לבעלים, יצא [כמש"כ התוס' והרא"ש והר"ן].

כתבו המג"א [ס"ק ד'] והמשנ"ב [ס"ק ט"ז] בשם הרמ"א בחו"מ [סי' רמ"א ס"ו], שהדין שאם החזירו לאחר זמן מצותו לא יצא, הוא דוקא כשאמר "ע"מ שתחזירוהו ל"י", אבל אם אמר בסתמא "ע"מ שתחזירוהו" אפילו החזיר לאחר זמן מצותו יצא. וכתב בביאור הלכה [ד"ה לאחר] שלכאורה יש להקשות הרי אפילו בנתן לו סתם אמרינן דבדאי נתנו לו ע"מ שיחזירו לצאת בו, ולא גרע כשלא אמר "ל"י" מכשלא אמר כלום [וכבר עמד בזה בא"ר בשם תשובת בית יעקב], ועל כרחך צריכין לומר, שסובר הרמ"א שם דמכיון שפירש דבריו ע"מ להחזיר ולא פירש לומר שיחזיר לו, גרע מסתמא. ומ"מ למעשה צ"ע, כי כמה אחרונים מפקפקין על סברא זו [עיין בקרבן נתנאל בסוגיא זו וכן בבכורי יעקב], ודעתם דבעל העיטור שסובר דאפילו בסתמא כונתו שיחזירו בזמן מצותו, כ"ש כשמתנה ע"מ שתחזירוהו אף שלא אמר לי וחולק על הרשב"א. ודע דגם באומר "ע"מ שתחזירוהו ל"י" שמחוייב להחזירו בזמן מצותו, ג"כ יש חילוק בדבר דבאין לו לולב אחר מחוייב להחזירו ביום זה אם לא בדרך או עכ"פ ליומא דלמחר וכמו שכתבנו במ"ב, ומטעם דאומדנא דמוכח הוא, אבל ביש לו עוד לולב כשר לברך עליו נהי דאינו רשאי להחזיר לו אחר החג, שהרי אמר "החזירוהו ל"י" ומידי דחזי ליה קאמר, אבל אינו מחוייב להחזיר לו ביום זה או למחר, וכל שמחזיר לו בחג אפילו ביום ז' נמי יצא ידי תנאו, שהרי עדיין ראוי למצותו, והרי לא פירש באיזה יום וכמה שיהא שוה בשעת החזרה. כל זה לקטתי מדברי תשובת הרשב"א הנ"ל [שהוא המקור לדברי הרמ"א]. ודע עוד, דקרוב לומר

דאפילו כבר בירך הנותן, אם לא בירכו עדיין בניו הסמוכין עליו ושדרכן תמיד לברך על לולב של אביהם גם לא יצא אם לא החזיר, שגם זה אומדנא דמוכח הוא שאין אדם מניח בניו בלא מצוה ונותן לאחרים. אח"כ מצאתי שגם במור וקציעה מצדד כן.

כתב המשנ"ב [ס"ק י"ג ט"ו], שה"ה כשנפסל בידו והחזירו שלא נחשב שהחזירו ולא יצא ידי חובה. ובאונס גם כן אינו יוצא אף על גב שלדעת המחבר [בחו"מ סימן רמ"א] במתנה ע"מ להחזיר ונאנס פטור מתשלומין, היינו משום שאין עליו דין שומר שהרי בתורת מתנה באה לידו, אבל עכ"פ התנאי לא נתקיים ואינו אלא כפקדון בידו, ולכך לא יצא בענינינו. ומשמע מרוב הפוסקים דגם בנאנס לא מהני חזרת דמים. ועיין בחיי אדם שמסתפק, אם אמר "הריני כאלו התקבלתי" מהו, ובספר מאירי כת"י אשר תח"י, דעתו בהדיא דיכול הנותן למחול תנאו ולאמר הריני כאלו התקבלתי, ויצא זה ידי חובה אף על גב שלא החזיר.

וכתב **בביאור הלכה** [ד"ה אפילו], שאם יש לו עוד לולב לצאת בו מסתברא דמהני נתינת דמים עכ"פ היכי דאין החפץ בעולם [ועיין בח"מ סימן רמ"א ס"ז ברמ"א ובקצוה"ח ובנתיבות שם], וכענין ההוא דאחין שקנו וכו' אם יכול לאכלו וכו' [שם בב"ב]. וכן נראה ג"כ במחזיר לו לולב אחר כשר ומהודר דמהני דשוב ליכא אומדנא, אף שאפשר לומר שרוצה אדם בשלו, מ"מ כיון דבלא"ה יש פוסקים דבנשרף או נאבד וכדומה דנותן דמיו ויוצא, עיין בכל בו וגם מובא ברא"ש בסוגיין דעת רבינו ישעיה דמוכח מיניה עוד יותר דבנאנס פטור לגמרי ויוצא שלא כיון בעל מנת להחזיר אלא כשהחפץ בעין, ואף דהמחבר לא סמך עלייהו ומשמע מניה דאפילו דמים לא מהני ואפילו באונס וכמו שכתבנו במשנ"ב, מ"מ במחזיר לו לולב אחר כשר ומהודר אפשר דכו"ע מודי, ובספר שדי חמד הביא בשם ס' שם אריה דגם בזה לא יצא, והנלענ"ד כתבתי.

כתב בביאור הלכה [ד"ה ומותר], שלפי מה שפסק הרמ"א שיכול לתת לו במתנה ע"מ שלא יקדישנו, ממילא נראה דכ"ש אם אמר לו "הרי הוא שלך במתנה ע"מ שלא תתנו לשום אדם" או אפילו באומר לו "הרי הוא שלך ואינך רשאי ליתנו לשום אדם" בודאי הוא שלו ויוצא בו, אף על גב שלא נתן לו כל כחו באתרוג זה, וכמו שכתבו הראשונים שהכלל שכל מתנה שאינה שאם הקדישה היינו דוקא בעושה כן דרך הערמה. וכן משמע במאירי שהביא יש פוסקין שבנותן מתנה ע"מ להחזיר אינו רשאי ליתנו לרבים אלא ברשות הנותן הראשון, ואף שיש מי שמתיר [וכמו שמוכח ממחבר בס"ה], שם הטעם הוא דהרי לא התנה בפירוש אלא אמר ע"מ שיוחזר לי והרי הוחזר לו. אכן מוכח עכ"פ במתנה בפירוש דאינו רשאי ליתנו לאחר ואעפ"כ יוצא בו. והנה הגאון מליסא בדרך החיים החמיר בזה, וכתב דכל שאינו בכח המקבל ליתנו לאחר אינו מתנה כלל, ולענ"ד אינו כן כמו שהוכחנו. ומצאתי בשדי חמד שהביא כבר דעת כמה גאונים לחלוק עליו בזה.

דין אתרוג של הקהילה, ודין אתרוג השותפים

בב"ב [קל"ז ב'], אמר רבה בר רב הונא האחין שקנו אתרוג בתפיסת הבית נטלו אחד מהן ויצא בו, אם יכול לאכלו יצא ואם לאו לא יצא. ופירש רשב"ם, שאם אין האחין מקפידין זה על זה ויכול לאכלו בלא רשותם כגון שיש אתרוגים הרבה בתפיסת הבית או שימצאו הרבה אתרוגים בעיר או שכבר יצאו ואין צריכין לו עוד, יצא דקרינן בו לכם שהרי כולו שלו הוא, ואם לאו לא יצא. דכתיב (ויקרא כג מ) ולקחתם לכם משלכם שיהא כולו שלו, ולא מקצתו שלו. והרי"ף והרא"ש בסוגיין הביאו מימרא זו, וכתבו "שמע מיניה דהני בי תרי דזבני לולבא בשותפות לא נפקי ביה ידי חובתייהו ביומא קמא עד דיהיב חד לחבריה מנתא דיליה ואי לא לא נפיק", וכן כתב הרמב"ם [פ"ח ה"א]: שותפין שקנו לולב או אתרוג בשותפות אין אחד מהן יוצא בו ידי חובתו בראשון עד שיתן לו חלקו במתנה.

וכתב שם הרשב"ם בב"ב, ומה שנוהגין במקום שאין אתרוג מצוי שכל הקהל קונין אתרוג בשותפות ויוצאין בו, כיון שקנאוהו לצאת בו מסתמא הוי כאילו פירשו שכל הקהל נותנים חלקם לכל מי שנוטלו לצאת בו על מנת שיחזירוהו להם. והביאו הרא"ש בסוגיין.

אך הביא הרא"ש, ששאלו לרב שרירא גאון בדין מקום שאין אתרוג ולולב מצויין, וגובין מכל הקהל, ונוטלו חזן בית הכנסת בידו בשעת ההלל ומברך עליו, ונותנו לזקנים ומברכים עליו, ושוב נוטלו כל אחד מחבירו עד שמברכין עליו כל הקהל – אם יצאו בו ידי חובתן או לא. והשיב ודאי בשאר ימות החג מיום השני והלאה יצאו ידי חובתן באותו לולב, אבל ביום ראשון צריך כל אחד ואחד ליטול לולב שלו, וכן ראוי שתעשו להיות קונין הלולב לאחד מן הצבור או שיקחנו מממונו או שיתנו הדמים לחזן במתנה, והוא יקנהו לעצמו, וביום טוב ראשון יתנהו במתנה לאחד מן הזקנים, וכל אחד יתנהו לאחר במתנה עד שיבא לידי כולן. וסיים הרא"ש, שנהגו באשכנז ובצרפת כרשב"ם.

והובא כל זה בטור [ס"י תרנ"ח]. וכתב הב"י, שהחילוק שבין דעת רשב"ם לדעת רב שרירא גאון הוא פשוט, שלדעת רשב"ם אין צריך להקנותו לשום אדם אלא גובין סתם וקונין אותו סתם ונוטלו אחד מהם ויוצא בו ונותנו לחבירו ויוצא בו ונותנו לחבירו, וכן כולם, ולרב שרירא צריך להקנות בפירוש הדמים או הלולב לאחד מן הקהל ויוצא בו, ואחר כך יתנהו במתנה לחבירו ויוצא בו, ונותנו לחבירו עד שיבוא לידי כולם. והרב המגיד [שם] כתב בשם הרשב"א [בחיידושו ל"ב שם, ובשו"ת ח"א ס"י ס"ב ד"ה ותו], מסתברא לי, שהדין המבואר בגמ' לגבי אחין [הנוכח לעיל], הוא בשלא לקחוהו לצאת בו היא אלא לאכלו ולהריח בו, אבל אם לקחוהו לצאת בו ודאי בכל גווני יוצאין בו, דאמרינן יש ברירה, שהרי בשעה שלקחוהו היו יודעין שאינו ראוי ליחלק, ועל דעת כן לקחוהו שבשעה שיטלנו כל אחד מהן לצאת בו שיהא כולו שלו, ודומה למה שאמרו [בנדרים מ"ה ב, מ"ו ב'] דשותפין שנדרו הנאה זה מזה

שהן נכנסין לחצר שניהם שאין בה דין חלוקה, וכמבואר ברמב"ם [פ"ז מנדרים ה"ד], והטעם שיש ברירה שכשלקחוהו על דעת כן נשתתפו שבשעה שכל אחד מהן נכנס יהא מקום דריסתו שלו, ואף בלולב כיוצא בו ואינן צריכין להקנות, עכ"ד הרשב"א. וסיים הרב המגיד, אפשר שעל זה סמכו בהרבה מקומות שלוקחים לולב אחד, וכל הקהל יוצאים בו בין בראשון בין בשני.

ובדרכי משה כתב בשם תשובת מהרי"ל, שכתב בשם מוהר"ם, שגובין מעות אתרוג לפי ממון, דהידור מצוה מוטלת על העשירים טפי מעל העניים. וכתב עוד שם, דאין יכולין לכוף אשה שתתן לאתרוג מאחר שאינה מחוייבת בדבר.

עוד כתב בשם הגהות מיימוניות וז"ל: אמנם הירא וחרד לדבר השם, והמחבב לעשות מצוה מן המובחר, ראוי להיות לו לולב ואתרוג בפני עצמו, כדי לעשות הנענועין כהלכתן, ועוד שרוב בני אדם מברכין בדעת שהם שותפין, ואין יודעין להעלות על דעתם ליוזר שיהיו במתנה, ולא נהגו להיות לכל הקהל אתרוג אחד אלא מדוחק. עכ"ל הגה"מ. וכתב עוד, דאסור לזלזולי במצות אתרוג או שאר מצות שהגויים מוכרין אותו, כדאמרינן בגמרא [גיטין מ"ה ב']. לא איבעיא לך לזלזולי כולי האי. עכ"ל. וכתב מהרי"ל, דאף אם יום ראשון בשבת יראה כל אחד וישתדל שיהא לו אתרוג ולולב מיוחד.

ובשו"ע [סימן תרנ"ח סעיף ט'] כתב: מה שנוהגים במקום שאין אתרוג מצוי שכל הקהל קונים אתרוג בשותפות, הטעם מפני שכיון שקנאוהו לצאת בו מסתמא הוי כאילו פירשו שכל הקהל נותנים חלקם לכל מי שנוטלו לצאת בו על מנת שיחזירוהו להם [כמש"כ הרשב"א והרב המגיד]. וכתב הרמ"א: וגובין מעות אתרוג לפי ממון, דהדור מצוה מונח טפי על עשירים מעל עניים [כמש"כ הדרכי משה בשם מהרי"ל], ואשה פטורה מליתן למעות אתרוג הואיל ואינה חייבת בו [שם]. וכל אדם ישתדל ויהא זריז במצוה לקנות לו אתרוג ולולב לבד, כדי לקיים המצוה כתקנה [שם בשם הגה"מ].

כתב הט"ז [ס"ק ו'], נראה לי, שעכשיו שנשים שלנו מברכין גם כן על האתרוג, אף על פי שהם פטורים מכח שזה מצוה עשה שהזמן גרמא, מ"מ יש רשות להם לברך כדאיתא לעיל [סי' י"ז ס"ב ברמ"א, וסי' תקפ"ט ס"ו ברמ"א], על כן חייבים ליתן לזה לפי ממונם. ותו נראה לי, כיון דאמרינן בגמ' "מוליך ומביא לעצור רוחות רעות וטללים רעים", א"כ גם היא נהנית מזה, על כן צריכה ליתן לסיוע.

ובמג"א [ס"ק י"א] כתב, שאם היא רוצה לברך חייבת להשתתף. ומי שאינו בעיר אין צריך ליתן. וכדבריו העתיק **המשנ"ב** [ס"ק מ"א].

ו**כתב שם המג"א**, שאינו דומה למנין [שמבואר בסימן נ"ה בימים נוראים כשיש עשרה בני אדם במקום אחד, ואחד מהם רוצה לצאת, צריך להשכיר אדם אחר במקומו שיהיה להם מנין], ששם צריכים לו להשלים מנין, וגם הוא עצמו צריך, ולא כל כמיניה להפריש עצמו,

משא"כ באתרוג. וכן אינו דומה ללחי וקורה וצרכי צבור שכל אחד צריך אותו מצוה כמו חבריו, אבל אתרוג גובין לפי ממון אפילו כששניהם בעיר, ומהיכי תיתי לחייבו לחייבו ליתן מנפשות כשאנו בעיר [מדברי המהרי"ל]. תמצית החילוק, בשלמא במנין או בלחי וקורה, כמו שהם צריכים לאותו יחיד, גם היחיד צריך להם, ויש להם חיבור גמור לענין זה, וחיובם בזה שוה, ולכן נגבה לפי הנפשות ולא לפי הממון. דדוקא מה שמשתלם לפי הנאה, אז משתלם לפי הממון, כמו בחזן שמשתלם גם כן לפי עריבות ונעימות קולו, דאז חציו לפי הנפשות, דהא עכ"פ צריכים אחד להתפלל, ובזה הכל שוין, וחציו מה שנשתלם החזן מצד עריבות הקול דהוא דבר הנאה, נגבה לפי הממון, דבעל הן רב צריך ליתן יותר בשביל ההנאה. לכן בכל דברים הנ"ל, מנין לחי קורה, דאין בו הנאה, דמשתלם לפי הנפשות, לכן אפילו יוצא דאינו נהנה כלל מהדבר, מכל מקום צריך לשלם חלקו, דהא בלאו הכי אינו משתלם לפי ההנאה, דהא ליכא הנאה. אבל אתרוג אין חבורם חיבור גמור, דאפילו בהיותו בעיר אינו צריך להם, דהא אם ירצה יכול לקנות לולב ומיניו לעצמו לבד, ואינו משתלם אלא לפי ההנאה ולפי הממון, ואם יצא דלא נהנה כלל, אם נאמר דיצטרך לשלם על כרחך צריך לומר דמשתלם לפי הנפשות, והרי זה אינו. מחצית השקל]. **ו**כתב המשנ"ב**** [ס"ק ל"ח ל"ט] בשם החיי אדם, שלפי מנהגינו כל אחד נותן כמו שירצה, ומ"מ זה שאינו נותן כלל נראה שלא יצא אם יש ביכולתו ליתן. וכתבו כמה אחרונים שמוטב לברך על שלו אם יש לו כל ד' מינים כשרים, אף על פי שאינם מהודרים כמו של חבריו. ואם אין לו מוטב שיטול של חבריו הכשרים משיטול של הקהל, כי יש אומרים שבשל קהל לא יצא, דשמא יש באחד מהם מי שאין בדעתו להקנות חלקו לחבריו, ואף דלא קי"ל הכי, מ"מ לכתחילה עדיף טפי ליטול של יחיד.

הביאו המג"א [ס"ק י"ב] **והמשנ"ב** [ס"ק מ"ב] הטעם למה שכתב הרמ"א שכל אחד ירכוש לעצמו ד' מינים, כי רוב העולם אין יודעים להקנות לחבריהם, וגם כדי לעשות הנענועים כהלכתן [כמבואר שם בהגה"מ]. וסיים **המשנ"ב**, שזה אפילו חל יום ראשון בשבת.

ו**כתב שם המג"א** בשם **מטה משה**, אדם שיש לו אתרוג מיוחד ובעיר אחרת אין להם כלל מוטב שישלחנו לשם והוא יברך על של קהל. וכתב **במחצית השקל**, שבזמן הזה דרוב פעמים אחר עבור איזה ימים מהחג ע"י רוב משמוש בני אדם אתרוג של הקהל מתקלקל, אפשר א"צ לשלוח לחבריו אתרוג שלו. עכ"ל. וכתב ע"ז **המשנ"ב**, שספקו יוכל להיות רק על שאר הימים, דביום ראשון אינו מצוי כ"כ להתקלקל, גם יכול לברך עליו בבקר קודם שיד הכל ימשמשו בו.

כתב המג"א [ס"ק י' ובמשנ"ב מ'], שבמקומות שנוהגים לקנות אתרוג לכל הקהל, לכתחלה טוב שיכריזו שיתן כ"א חלקו לחבריו במתנה ע"מ להחזיר.

דין אחין השותפין באתרוג ע"י ירושה

בסוגיא הנ"ל בב"ב בהמשך המימרא הנ"ל איתא "ודוקא אתרוג, אבל פריש או רימון לא". וכתב **רשב"ם** שם, דלא גרסינן ליה. אבל הרי"ף גרס לה בסוגיין. וכתב ה"ר"ן, שאם יכול לאכלו יוצא בו לפי שיש שם אתרוגים אחרים ומגיע

זה לחלקו, דכדידיה דמי, וכי תימא ואפילו יש שם אתרוגים אחרים מי חלק לו, יש לומר שכאן מיירי באחין שאינם מקפידין זה על זה, ולכך כיון שאף להם יש אתרוגים אפילו נטל זה היפה אין מקפידין בכך, אבל אם אין להם אלא או פריש או רימון ודאי מקפידין הם שאף הם רוצים לקיים מצוה כמוהו.

וגם הרמב"ם [שם] נראה שגרס כגירסת הרי"ף, שכתב וז"ל: "האחין שקנו אתרוגים מתפיסת הבית ונטל אחד מהם אתרוג ויצא בו, אם יכול לאכלו ואין האחים מקפידין בכך יצא, ואם היו מקפידין לא יצא עד שיתנו לו חלקם במתנה, ואם קנה זה אתרוג וזה פריש או שקנו כאחד אתרוג ורימון ופריש מתפיסת הבית, אינו יוצא באתרוג עד שיתן לו חלקו במתנה, ואף על פי שאם אכלו אין מקפידים עליו באכילתו". עכ"ל. וביאר הרב המגיד, שכל שאין שם אתרוגים אחרים אף על פי שאין מקפידין עליו באכילתו אינו יוצא בו, לפי שכל שאין שם מאותו המין אין מחילתן בסתם מועלת, אבל כשיש שם מאותו המין אפילו היה זה מעולה מן האחרים מחילתן מועלת לפי שאינם מקפידין. וכתב הב"י שזה כדברי הר"ן הנ"ל.

ובשו"ע [סימן תרנ"ח סעיף ח'] כתב: האחים שקנו אתרוגים מתפיסת הבית ונטל אחד מהם אתרוג ויצא בו, אם יכול לאוכלו ואין האחים מקפידים בכך, יצא; ואם היו מקפידים, לא יצא עד שיתנו לו חלקם במתנה; ואם קנה זה אתרוג וזה פריש, או שקנו כאחד אתרוג, רמון ופריש מתפיסת הבית, אינו יוצא באתרוג עד שיתנו לו חלקם במתנה, ואף על פי שאם אכלו אין מקפידים עליו, מפני שכל שאין שם מאותו המין אין מחילתם בסתם מועלת, אבל כשיש שם מאותו המין אפילו היה מעולה מאחרים מחילתן בסתם מועלת, לפי שאינם מקפידים [וכדברי הרמב"ם עפ"י ביאור הרב המגיד].

אמר ליה מר בר אמימר לרב אשי: אבא צלויי קא מצלי ביה. מתיבי: לא יאחז אדם תפילין בידו וספר תורה בחיקו ויתפלל, ולא ישתין בהן מים, ולא יישן בהן לא שינת קבע ולא שינת עראי. ואמר שמואל: סכין וקערה ככר ומעות - הרי אלו כיוצא בהן! - התם לאו מצוה נינהו וטריד בהו, הכא - מצוה נינהו ולא טריד בהו ...

עי' מה שכתבנו בזה בברכות דף כ"ג.

תניא, רבי אלעזר בר צדוק אומר: כך היה מנהגן של אנשי ירושלים, אדם יוצא מביתו ולולבו בידו, הולך לבית הכנסת ולולבו בידו, קורא קריאת שמע ומתפלל ולולבו בידו, קורא בתורה ונושא את כפיו - מניחו על גבי קרקע. הולך לבקר חולים ולנחם אבלים - לולבו בידו, נכנס לבית המדרש - משגר לולבו ביד בנו וביד עבדו וביד שלוחו, מאי קא משמע לן? להודיען כמה היו זריזין במצות.

מנהג אנשי ירושלים

כתב הטור [סי' תרנ"ב]: והמדקדק במעשיו יעשה כאנשי ירושלים שהיה אדם יוצא מביתו ולולבו בידו היה קורא ק"ש

ומתפלל ולולבו בידו... קורא בתורה ונושא כפיו מניחו על גבי קרקע. עכ"ל. וברמ"א [שם סעיף א'] העתיק: הגה: והמדקדק יאחז הלולב בידו כשנכנס מביתו לבה"כ, גם בשעת התפלה, וכן יחזירו לביתו, כדי לחבב המצות. וכתב הט"ז [ס"ק ב'], שבטור כתב "המדקדק במעשיו", ורצה לומר שבלאו הכי הוא מדקדק בשאר מעשיו, אבל אם אינו מפורסם כן בשאר מעשיו מיחזי כיוהרא אם רוצה לנהוג בזה ליותר על החיוב. וכתב שם עוד, "קורא בתורה מניחו ע"ג קרקע", והטעם שצריך לאחזו הס"ת בידו בשעת ברכה.

דף מ"ב

רבי יוסי אומר יום טוב. אמר אביי: לא שנו אלא שלא יצא בו, אבל יצא בו - חייב. - הא מדאגבהיה נפק ביה! - אמר אביי: כשהפכו. - רבא אמר: אפילו תימא שלא הפכו. הכא במאי עסקינן - כגון שהוציאו בכלי. - והא רבא הוא דאמר: לקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה! - הני מילי - דרך כבוד, אבל דרך בזיון - לא.

מתי יש לברך על נטילת הלולב

כתבו התוס' לעיל [ל"ט א' ד"ה עובר] והרא"ש כאן, שיש לדקדק מתי יברך אדם על הלולב, שאם יברך אחר שנטלו בידו הרי אמרו כאן "מדאגבהיה נפק ביה", והרי בעינן שיהא מברך על כל המצות עובר לעשייתן, והיה נראה שיברך עליו קודם שיטלנו בידו. אבל לא מיסתבר, שאיך יברך עליו בעוד שהוא מונח בכלי, והרי אמרו במנחות [ל"ה ב'] תפילין מאימתי מברך עליהן משעת הנחה עד שעת קשירה, שכל זמן דאין המצוה מזומונת בידו לעשות לא מיסתבר שיברך, לכך כתבו (א). שיברך משיתחיל ליטול הלולב קודם שיטול האתרוג דהיינו עובר לעשייתן שמעכבין זה את זה [אף שאם רוצה ליטול כולם בזה אחר זה שפיר דמי כמ"ש בסי' תרנ"א ס"יב, כאן לא באו אלא לומר דהוי עובר לעשייתן כיון דעיקר המצוה עדיין לפניו. ט"ז ס"י תרנ"א ס"ק ה']. (ב). שיהפוך אחד מהן עד שיברך, וכמו שאמרו כאן שאינו יוצא אלא בדרך גדילתן. (ג). שיכוין שלא לצאת עד אחר הברכה, ואף שאמרו בר"ה [כ"ח ב'] דמצות אינן צריכות כוונה, הני מילי בסתם, אבל במכוין שלא לצאת - אינו יוצא בעל כרחו. ומה שלא תירצו בסוגיין באופן זה, משום דמיירי באדם שאינו בקי בדיני כוונת מצוה, דמסתמא מה ששכח והוציאו לר"ה לפי שהיה טרוד לילך אצל בקי ללמוד [אבל זה יודע שאין יוצאין בהן אלא בדרך גדילתן. רא"ש]. (ד). באמת אפשר לברך גם אחר שנטלו בידו, משום דלא נגמר מצות הלולב עד אחר הנענוע, שהרי מטעם זה מברכים על נטילת ידיים אחר הנטילה - שלא נגמרה מצות הנטילה עד אחר ניגוב הידיים [וכתבו התוס', שלמעשה אינו דומה כל כך לנטילת ידיים שאסור לאכול בלא ניגוב כמבואר בסוטה ד' ב' - אך ניענוע אינו אלא מכשירי מצוה בעלמא ולא מעכב, אך עדיין אמת הוא]. וכן מוכח בפסחים [י' ב']. ועוד, שהרי מנהגן של אנשי ירושלים ליקח הלולב עימם לכל מקום, א"כ גם זה נחשב להמשך המצוה כיון שהוא מצוה מן המובחר ולכן נחשב "עובר לעשייתן" ושייך לברך, וכע"ז אמרו בירושלמי

ברכות [פ"ט] שאחר שנתעטף בציצית אומר "אקב"ו להתעטף בציצית" הרי שאף שכבר נתעטף מברך. ולא ראייה היא כולי האי דהתם המצוה נמשכת כל זמן שהוא מעוטף ועומד, אבל לולב כבר יצא משעת נטילה [שהרי מברך על נטילת לולב. תוס'].

וכן הר"ן כתב סברות אלו, ומסקנת דבריו, שאף דמדאגבהיה נפק ביה, מכל מקום עדיין יש כאן שיעור מצוה שצריך לנענעו, ולכך שפיר מיקרי עובר לעשייתו, שלא בא למעט אלא שאין גומרין את המצוה כולה קודם שיברך עליה.

אמנם ברמב"ם [פ"ה ה"ו] כתב: מצוה מן המובחר לאגוד לולב והדס וערבה ולעשות שלשתן אגודה אחת, וכשהוא נוטלם לצאת בהן מברך תחלה על נטילת לולב הואיל וכולן סמוכין לו ואחר כך נוטל האגודה הזאת בימינו ואתרוג בשמאלו. עכ"ל. ומבואר כהסלקא דעתך של התוס' והרא"ש שיברך כשהד' מינים עדיין בכלי, וכנ"ל.

ובטור [ס' תרנ"א] הביא ב' הדעות בזה. וכתב הב"י, דע, שמה שכתב הרמב"ם שיברך "על נטילת לולב", אין הכונה שיברך בלשון הזה, שמאחר שכתב שהוא מברך עליו עובר לעשייתו צריך לברך בלמ"ד [ר"ל ליטול לולב], ולא בא לומר אלא שיברך על הלולב ולא על שאר מינים. ובענין נוסח הברכה סמך על מה שכתב בסוף הלכות ברכות [פ"א ה"ו] וז"ל: "נטל את הלולב מברך על נטילת לולב, שכיון שהגביהו יוצא ידי חובת לולב, אבל אם בירך קודם שיטול מברך ליטול לולב - כמו לישב בסוכה. מכאן אתה למד שהמברך אחר שעשה מברך על העשייה. עכ"ל. ואף שכתב בהל' לולב [פ"ה ה"ו] "ובכל יום ויום מברך עליו אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב מפני שהיא מצוה מדברי סופרים", יש לומר שגם שם סמך על מה שכתב בהלכות ברכות בנוסח הברכה, ולא בא אלא ללמדנו שאף על פי שאינו חייב בלולב מן התורה מיום ראשון ואילך צריך לברך עליו.

וסיים הב"י, שלפ"ז מי שעושה באחד מהדרכים שכתבו התוס' והרא"ש שמברך אחר התחלת המצוה, היה ראוי שיברך "ליטול" כיון דאכתי לא נפיק ביה, אבל העולם אינם נוהגים לברך אלא "על נטילת לולב", משום דכיון דאגבהיה נפיק ביה, אף על גב דלא נפיק ביה לגמרי מפני שעשה באחד מהדרכים הנזכרים, דע"כ לא קאמר הרמב"ם דיברך ליטול אלא כשמברך קודם שיטלנו בידו כלל.

וכתב הדרכי משה בשם הכל בו ודרשות מהר"י ווייל, כשמברך צריך לעמוד. וכתב עוד בכל בו, דאינו מברך על הלולב אלא פעם אחת ביום אף כשנוטלו הרבה פעמים ביום.

ובשו"ע [סימן תרנ"א סעיף ה'] כתב: יברך על נטילת לולב, ושהחיינו, קודם שיטול אתרוג, כדי שיברך עובר לעשייתו; או יהפוך אתרוג עד שיברך. וכתב הרמ"א: ויברך מעומד [דרכי משה בשם מהר"י וכל בו]. ולא יברך רק פעם אחת ביום, אף על פי שנטלו כמה פעמים [שם בכל בו].

כתב הט"ז [ס"ק ה'], הא דלא זכר בשו"ע רק שני דרכים [שיברך קודם נטילת האתרוג או יהפוך אותו] ולא הדרך השלישי [שכיון שלא לצאת], נראה שהדרך הג' אינה טובה כמו שני דרכים הראשונים, דבדרך הג' אין כאן שום ענין להזכיר לו שיכיון בלבו שלא לצאת, ודלמא לאו אדעתיה לכיון כן, משא"כ בשני דרכים הראשונים יש בו הרגשה להזכיר דלא יצא עדיין כיון שאתה מצריכו להפוך או ליטול דוקא קודם נטילת האתרוג ולהפסיק בין הדבקים שהם מצוה א', ודבר שהוא שינוי מעשה אין אדם שוכחו.

ובמג"א [ס"ק י"ב] הביא בשם השלטי גיבורים, שאם לא נתכוין לצאת עד שיברך מותר, אך כתב דמ"מ אין לעשות כן לכתחילה, שהרי יש אומרים דמצות א"צ כונה [ע"י ס"י ס']. ומיהו נראה לי, שיקח מחבירו הלולב בשמאל תחלה ואח"כ יטול אתרוג גם כן בשמאלו, ואח"כ יקח הלולב בימין ונמצא יוצא ידי שניהם. וביאר המחצית השקל, שתקנה זו עפ"י הב"י בשם הארחות חיים שבאופן שנוטל כל הד' מינים ביד אחת אינו יוצא [אמנם הט"ז ס"ק י"ד חולק על זה, וכמו שהבאנו לעיל דף מ"א]. וזה כתב לצאת ידי דעת הב"ח שהקשה על הרא"ש כיצד מועיל מה שמברך אחר שנטל הלולב קודם נטילת האתרוג, הרי ד' מינים אינן מעכבים זה את זה כשהם כולם לפניו כמש"כ הרא"ש עצמו [ועי' בשל"ה בשם אבן שועב].

ובמשנ"ב [ס"ק כ"ה] הביא, שבב"י מבואר שיש עוד עצה שיהיה קודם לעשייתו, שיכיון שלא לצאת בהמצוה עד שיטול כולם בידו. ועיין בביאור הגר"א שכתב דזה העצה היא היותר מובהקת שכולל.

ביארו המג"א [ס"ק י"א] והמשנ"ב [ס"ק כ"ד כ"ו], שכונת השו"ע "קודם שיטול אתרוג" היינו לאחר שכבר נטל הלולב [וכמבואר בתוס' וברא"ש. וציין המג"א לסי' כ"ה ס"ח בדין תפילין עיי"ש]. ואם שכח לברך קודם לקיחה מברך אחר כך דהא גם הנענוע הוא מן המצוה [וציין המג"א לדבריו בסי' קס"ז ס"ח עיי"ש].

כתב המג"א [ס"ק י"ג] בשם השבלי לקט, שכשם שהברכה צריכה להיות מעומד, כך גם נטילתו תהיה מעומד. וסיים המשנ"ב [ס"ק כ"ז], שבדיעבד אם עשה הברכה וגם המצוה מיושב יצא.

משנה. מקבלת אשה מיד בנה ומיד בעלה, ומחזירתו למים בשבת, רבי יהודה אומר: בשבת מחזירין, ביום טוב מוסיפין, ובמועד מחליפין ...

א וביאר שם בביאור הגר"א, שעיצה זו מועילה אף למ"ד מצוות אינן צריכות כוונה שהרי יש כאן כוונה הפכית, ולא כמש"כ המג"א הנ"ל. ועי' במחצית השקל שביאר דעת המג"א, שגם בזה יש דעות חלוקות הובא בהרב ב"י בסוף סימן תקפ"ט [ד"ה לפיכך] דכתבו הרשב"א והרא"ה [הובא באהל מועד שער קריאת שמע סוף דרך ב] דאפילו עומד וצוח שאינו רוצה לצאת, מכל מקום יצא, ע"ש. וכ"כ הב"ח כאן.

נתינת הד' מינים במים בשבת ויו"ט ובחול המועד, ומנהג החלפת הערבות בכל יום

פירש רש"י, בשבת מחזירים כיון שטורח להוסיף, וביום טוב מוסיפין אבל לא מחליפין דטורח הוא לתקוני מנא.

ומבואר בגמ', "מהו דתימא הואיל ואשה לאו בת חיובא היא, אימא לא תקבל - קא משמע לן". ופירש"י, שכיון שראוי לנטילת האנשים תורת כלי עליו ומותר בטלטול לכל. וכתב הר"ן, שכל זה ביום טוב ראשון בלבד ובזמן שהיה בית המקדש קיים שהיה לולב דוחה את השבת, ומתניתין תרתי קמ"ל, חדא דאפילו אשה מותרת לטלטל את הלולב, דסד"א כיון דלאו בת חיובא היא לא חזי לה לטלטולי, קמ"ל דכיון דראוי לנטילת אנשים מותר לטלטל לכל, וקמ"ל נמי דמותר להחזירו למים בשבת [א"ה. וכן כתב ברבינו חננאל כאן, דלא גזרינן משום השקת זרעים]. אבל השתא לדידן דלולב לא דחי שבת אפילו ביום טוב ראשון, לא שרי לטלטולי כלל. והביאו הדרכי משה [סי' תרנ"ד], וכתב שכן הוא בכל בו, וכן כתב הב"י שם בשם ארחות חיים, שבזמן הזה שאין לולב ניטל בשבת אם שגג והוציאו מן המים אין מחזירין אותו למים שהרי הוא כאבן לענין טלטול.

ומ"מ כתב הדרכי משה, מיהו פשוט הוא דאתרוג מותר לטלטלו בשבת, דראוי להריח בו, אף על גב דאסור לאכלו. וכתב בשם מהרי"ל, ולא יניח האתרוג על גבי בגד ביום טוב דמוליד ריחא ואסור.

כתב רש"י, שבחולו של מועד מצוה להחליף, וכן כתב המדרכי בשם רא"מ, דמכאן דמנהג כשר וטוב לתת הלולב וערבה במים שלא ייבשו. וכתב הדרכי משה, ונוהגין במקומינו ליקח כל ימי חול המועד ערבה חדשה אם אפשר, וזו היא מצוה מן המובחר.

בשו"ע [סימן תרנ"ד סעיף א'] כתב: מקבלת אשה הלולב מיד בנה או מיד בעלה ומחזירתו למים ותוסיף עליו מים אם צריך, אבל לא תחליף המים; ובח"מ, מצוה להחליפם כדי שישאר לח והדור [כמש"כ רש"י והמדרכי בשם רא"ם]. וכתב הרמ"א: ונוהגין ליקח כל יום חה"מ ערבה חדשה ולקשרה בלולב, והוא הדור מצוה [כמש"כ הדרכי משה].

כתב המשנ"ב [ס"ק א'], הטעם שאינו מוקצה לאשה, דאע"ג דאינה חייבת בלולב מ"מ רשאה לטלטלו דגם היא רשאה לברך עליו. וכתב בשער הציון, שהוא לפי מנהגנו, ואפילו לדעת המחמירין וסוברין דאינה רשאה לברך מאחר שאינה חייבת, מכל מקום רשאה לטלטלו הואיל ואיכא תורת כלי עליו לגבי אנשים [כמש"כ רש"י כנ"ל].

עוד כתב [ס"ק ב' ג' ד' ה'] שמותר להוסיף עליו מים ביו"ט, ולא גזרינן משום השקת זרעים [כרבינו חננאל ה"ל]. אבל לא תחליף דטורח הוא לתקוני מנא. ואם מותר להעמידן לכתחלה במים עיין לעיל סימן של"ו סי"א ובמ"ב שם. והנה בשבת אסור להוציאו ממים דמוקצה הוא כדלקמן בסימן תרנ"ח. ואם

שגג והוציאו אסור להחזירו למים [כנ"ל מהב"י בשם אור"ח]. ומנהג כשר וטוב ליתן לולב וערבה במים שלא ייבשו [כנ"ל מהב"י בשם המדרכי]. ועל מה שכתב הרמ"א שמנהג טוב ליקח בכל יום ערבה חדשה, כתב בכורי יעקב, דהיינו שיקשור אותה מבחוץ עם הלולב, ולא כאותן שתוחבין אותה באגד, דכבר קרא תגר על מנהג זה הא"ר, דע"ז שהוא מכניס ומוציא תמיד לפעמים נושרין רוב העלין, וגם בלא"ה י"ל דלא מקרי אגד כהלכתו שאין זה קשר ממש כיון שמכניס ומוציא, לכן יתיר הקשר לגמרי ויחזור ויקשור, וזה דוקא בחוה"מ, אבל ביום טוב אסור לעשות כן דאסור לקשור.

קטן היודע לנענע. תנו רבנן: קטן היודע לנענע - חייב בלולב ...

חינוך קטן במצות נטילת לולב

איתא בירושלמי [סוף פירקין], "לא סוף דבר לנענע אלא מוליך ומביא מעלה ומוריד כשורה ומנענע". והובא בב"י [סי' תרנ"ז].

בשו"ע [סימן תרנ"ז סעיף א'] כתב: קטן היודע לנענע לולב כדינו, אביו חייב לקנות לו לולב כדי לחנכו במצוות.

וכתב הט"ז [ס"ק א'], שהרש"ל כתב על זה דלא נהירא, שהרי שנינו "חייב בלולב" ולא נאמר שם שצריך לקנות לו לולב כמו שנאמר לגבי תפילין "קטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין", וכן למקצת גאונים גבי ציצית גורסים "אביו לוקח לו ציצית", אבל בלולב תנן "חייב בלולב", והטעם פשוט שאין צריך לקנות לו לולב בפני עצמו, כי לאחר שיצא בו אביו יתנו לבנו לברך עליו, משא"כ תפילין. עכ"ד הרש"ל. וכתב ע"ז הט"ז, איני יודע מה קשה לו, דזה מיירי ממי שידו משגת לקנות לבנו לולב אחד, יעשה כן, כדי שגם בנו יוכל לברך בשעה שהצבור אומרים הלל, שזהו יותר טוב ממה שיברך אח"כ, ובסעיף ו' משמע שאפילו קטן שלא הגיע לעונת הפעוטות מברך על לולב, היינו שלא מצד החיוב לחנכו אלא אם ירצה לעשות כן. ובמשנ"ב [ס"ק ד'] שהתוס' בערכין [דף ב'] כתבו כדברי המהרש"ל דיוצא בשל אביו, וכן משמע בעיטור, וי"א דאם ידו משגת טוב יותר שיקנה לו לולב כדי שיעשה הנענועים כדינו בשעת הלל עם הצבור שזה טוב יותר ממה שיברך אח"כ. וכתב הביאור הלכה [ד"ה אביו] שמה שכתב הט"ז "שיעשה כן מי שביכולתו", הנה הוא פירש כן למדה טובה בעלמא, אבל פשטיות הגמרא שאמרו "קטן היודע לנענע חייב בלולב" היינו שלא בשעת הלל, ואפילו אינו יודע לקרות ההלל כלל, וכדאיתא ברא"ש פ"ג אות כ"ו עי"ש.

כתבו המג"א [ס"ק א'] והמשנ"ב [ס"ק ב'], שידיעת הקטן לנענע היינו מוליך ומביא מעלה ומוריד [וכנ"ל מהירושלמי]. וכתב המשנ"ב [ס"ק א' ג'], שאם אינו יודע אף שהוא כבר שית אינו חייב לחנכו, דחינוך אינו שוה בכל המצוות [פמ"ג במשב"ז. ובא"צ צידד להיפוך, ובבכורי יעקב הסכים להקל]. ומצות חינוך הוא אפילו בשאר הימים שהם מדרבנן. וכתב הביאור הלכה

[ד"ה קטן], שתינוקות שאין יודעין לברך ינענעו את הלולב ודיים [א"ר בשם מהרי"ל]. וכתב **הביאור הלכה** [ד"ה כדי], שפשוט שצריך שיהיו ד' מינין כשרין כמו בגדול.

... להתעטף - חייב בציצית ...

חינוך קטן במצות ציצית

כתב **הב"י** [סי' י"ז] בשם הגהות מיימוני, דאיתא בירושלמי "לא סוף דבר להתעטף, אלא שיוודע להשליך שתי כנפות לאחוריו ושתיים לפניו בשעת קריאת שמע". ובדרכי משה שם הביא בשם המרדכי, שצריך גם גם שיוודע לאחוז הציצית בשעת ק"ש.

ובשו"ע [סימן י"ז סעיף ג'] כתב: קטן היודע להתעטף, אביו צריך ליקח לו ציצית לחנכו. וכתב **הרמ"א**: ודוקא כשיוודע לעטוף שני ציציות לפניו ושנים לאחוריו [כמש"כ ב"י בשם הגהות מיימוני], ויודע לאחוז הציצית בידו בשעת ק"ש [כמש"כ דרכי משה בשם מרדכי].

ו**כתבו המג"א** [ס"ק ג'] **והמשנ"ב** [ס"ק ט'], ש"ליקח לו ציצית" היינו ליקח לו בגד של ד' כנפות ולהטיל בו ציצית כדי לחנכו במצות, וסיים **המג"א**, "ועי' ריש סי' כ"ד דאינה חובה כ"כ" [ובמשנ"ב השמיטו].

ו**כתב המשנ"ב**, שיעור טליתו כתב בפמ"ג [בסי' ט"ז] ובדרך החיים, שהוא כדי להתעטף בו ראשו ורובו שלו, ומשערינן בקטן עצמו שמתעטף בו לפי גדלו ולפי קטנו, ואם יש בו זה השיעור אז צריך אביו להטיל בו ציצית ולברך עמו ואם אין בו זה השיעור אין מברכין עליו.

עוד כתב [ס"ק י'], כל זה דוקא כשלא הגיע עדיין ל"ג, אבל מ"ג ואילך חייב בציצית כגדול, ומ"ש בדרשות מהרי"ל בהלכות נשואין שנוהגין שגם נערים גדולים אין מתעטפים בציצית עד שנושאים להם נשים, וסמכו להן אקרא דכתיב "גדילים תעשה לך" וסמך ליה "כי יקח איש אשה", הוא דבר תמוה, דעד שלא ישא אשה יהיה יושב ובטל ממצות ציצית.

... לשמור תפילין - אביו לוקח לו תפילין ...

חינוך קטן במצות הנחת תפילין, ומנהג אשכנזי בזה

פירש **רש"י**, "לשמור תפילין" היינו שלא יכנס בהם לבית הכסא. ו**בב"י** [סי' ל"ז] הביא בשם **ספר התרומה**, דהיינו שיהא נקי לשמור אותם בטהרה כאלישע בעל כנפים, כלומר שלא יישן בהם ולא יפיה בהם, וכן כתב **סמ"ק**.

ו**כתב שם** בשם **העיטור**, מסתברא לן דהאי קטן גדול בן י"ג שנה ויום אחד הוא, והביא ראיה לדבריו. וכתב ע"ז **הב"י**, ואינה כדאי להוציא הברייא מפשוטה, דמשמע דקטן ממש קאמר, וכן נראה דעת כל הפוסקים שכתבו קטן סתם דמשמע דבקטן ממש מיירי. וכתב **הדרכי משה**, שהמנהג כדברי בעל העיטור שאין הקטנים מניחין תפילין עד שיהיו בר מצוה דהיינו בן שלש עשרה שנים ויום אחד.

בשו"ע [סימן ל"ז סעיף ג'] כתב: קטן היודע לשמור תפילין בטהרה שלא יישן ושלא יפיה בהם [וציין הרמ"א: ושלא ליכנס בהן לבית הכסא. (כרש"י)], חייב אביו לקנות לו תפילין לחנכו. וכתב **הרמ"א**: וי"א דהאי קטן דוקא שהוא בן י"ג שנים ויום אחד [כמש"כ הב"י בשם בעל העיטור] וכן נהגו [כמו שהביא בדרכי משה], ואין לשנות [דברי עצמו].

ו**כתב המג"א** [ס"ק ד' ובמשנ"ב ס"ק י"ב], ועכשיו נהגו להניח ב' או ג' חדשים קודם הזמן. וכתב **בביאור הלכה** [ד"ה וכן], עיין בפמ"ג שמצדד לפסוק כמש"כ **הב"ח**, דעכ"פ קטן בן י"ב שנה הלומד תלמוד ומבין יכול להניח תפילין, דעליו בודאי נוכל לסמוך אם יודע לשמור את עצמו מהדברים הנזכרים בסמוך.

עוד כתב [ד"ה דהאי], שלדעת בעל העיטור אחר שנהיה בן י"ג אז תלוי אם יודע לשמור התפילין בטהרה. ומה שאין נוהגין כהיום לדקדק כדברי בעל העיטור שיהיה דוקא בן י"ג, אפשר דהרמ"א לא פסק לנהוג כוותיה רק לענין שלא יניח קודם בר מצוה, ולא לזה, וכן מוכח קצת בדרכי משה, אי נמי דכל זה דוקא בזמנם שהיו מניחין תפילין כל היום, וקשה לזהר בשמירתן, אבל כהיום שאין מניחין רק בזמן ק"ש ותפילה תלינן מסתמא בשנעשה י"ג שידע לשמור תפיליו, דומיא דהמבואר בס"ב אם לא כשנדע שאין יודע לשמור תפיליו.

ו**כתב המשנ"ב** [ס"ק י"א י"ב] שאף לדעת הרמ"א שחיובו מבן י"ג שנים - היינו אפילו אם לא הביא ב' שערות. חרש המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר חייב להניח תפילין, אבל אין שומע ואין מדבר אין מוחין בידו מלהניחם אם רוצה [בה"ט].

ו**כתב בביאור הלכה** [ד"ה קטן וד"ה וי"א], שנראה פשוט לדעת המחבר אם מאיזה טעם לא קנה אביו עבורו תפילין כגון שלא היה יכול לשמורם בטהרה וכה"ג, ונעשה בנו בן י"ג שנים ויום אחד, שוב אין על אביו מצות חינוך דאיש הוא וחייב מעצמו בכל המצות, ואם איש עני הוא כל ישראל חייבים בזה וכמו שכתב **הפמ"ג** בסק"ד וז"ל: "ואיני יודע אם הוא י"ג שנים איזה חיוב יש על אביו, דאיש בפ"ע הוא, ואם הוא עני כל ישראל מצווין להחיותו, וי"ל י"ג שנים ולא הביא ב' שערות. ולפ"ז י"ל, דה"ה עד רוב שנותיו אם לא הביא ב' שערות חייב לחנכו. עכ"ל. ואף דאז חייב מדינא מחמת חזקה דרבא, וכמו שהביא בשערי תשובה. אעפ"כ י"ל דלא פקע מאביו מצות חינוך כל זמן שאין ידוע שהביא ב' שערות. אבל כל זה דוחק גדול, ועיין לקמן בסימן רכ"ה ס"ב דכשנעשה הבן י"ג אביו מברך "ברוך שפטרני", והיינו ממצות חינוך לפי מש"כ **המג"א** שם, ולא אישתמיט אחד מהם לומר דדוקא כשידוע שהביא ב' שערות, אלא בודאי דלענין חינוך שהוא דרבנן נוכל לסמוך על חזקה דרבא. והאמת יורה דרכו, שלא ראה הפמ"ג את ספר העיטור ח"ב שבימיו עדיין לא נדפס, כי לפי מה שכתב שם מוכח שלדידיה לא נזכר בגמרא האי דינא כלל לענין תקנתא דרבנן, ומשמע מיניה דלא היה ע"ז תקנתא כלל רק לענין דאורייתא שאין בן י"ג מחוייב בתפילין כי אם כשיודע לשמור תפיליו והביא ע"ז המכילתא ראייה ממקרא "ושמרתם את החוקה הזאת" עי"ש, והוא אפילו אם הביא ב'

שערות דומיא דחיוב מזוזה הנזכר שם, ע"ש. ולענין קושיית הפמ"ג מה שייך אביו לזה עיין בספר ברכי יוסף וייתיישב לך. וכל זה לפי שיטת העיטור, אבל אנן קי"ל כדעת כל הפוסקים וכמש"כ הב"י דלא נזכר בגמרא האי דינא כלל לענין גדול, רק לענין קטן נהגו העולם להחמיר כהעיסור שלא להניח תפילין.

עוד כתב המג"א [ס"ק ג' ובמשנ"ב ס"ק ח'], שקודם לזמן שיודע לשמור התפילין בקדושה אין רשאי להניח תפילין, ולא חינוך הוא. וכתב המשנ"ב [ס"ק י'] דכן לדעת הרמ"א לפני גיל י"ג אין מניחו ללבוש תפילין אפילו אם ירצה, דבודאי אין יודע לשמור תפילין.

כתב המשנ"ב [ס"ק ט'], שהחיוב לחנכו במצות הנחתן הוא גם ללמדו הדינים הנצרכים לזה.

כתב הביאור הלכה [ד"ה לקנות], יש לעיין אם יש לו ב' בנים אם חייב לקנות תפילין עבור כל אחד, או שיוצא במה שיחנך מתחלה לבנו האחד ואחר תפלתו יתנם לבנו השני, וכן ביש לו בן אחד והוא משיג לשאול עבורו תפילין, או שיתן לו את תפיליו לק"ש ותפלה בכל עת החינוך דהיינו עד שיעשה לאיש, אם יוצא בזה, דאפשר מה דנקט הברייתא "אביו קונה לו תפילין", היינו דוקא בזמנם שהיו מניחין תפילין כל היום, ואין מצוי שישאיל א' לחבירו תפיליו, משא"כ בזמנינו תדע דלא נקט כן בלולב שוב. מצאתי בב"ח שמשמע קצת כדברינו ויש לדחות ע"ש, וצ"ע.

... יודע לדבר - אביו לומדו תורה וקריאת שמע. תורה מאי היא? - אמר רב המנונא: תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. קריאת שמע מאי היא? פסוק ראשון ...

זמן ההכנסה ללימוד האותיות, ולימוד לפני הזמן
כתב השו"ע ביו"ד [סי' רמ"ה סעיף ה'] כתב: מאימתי מתחיל ללמד לבנו, משיתחיל לדבר מתחיל ללמדו: תורה צוה לנו וגו' (דברים לג, ד), ופסוק ראשון מפרשת שמע (דברים ו, ד), ואח"כ מלמדו מעט מעט, עד שיהא כבן ששה או כבן שבעה, ואז מוליכו אצל מלמדי תינוקות.

עוד כתב שם [סעיף ח']: מכניסים התינוקות להתלמד, בן חמש שנים שלימות, ובפחות מכאן אין מכניסין אותן. ואם הוא כחוש, מכניסין אותו בן ו' שנים שלימות. וכתב הרמ"א: "ומ"מ מיד שיהיה בן ג' שנים שלימות מלמדין אותו אותיות התורה, כדי שירגיל עצמו לקרות בתורה [הרב אברבנאל בפירוש לאבות].

ובביאור הגר"א [שם אות י"ט] כתב ע"ד הרמ"א, איני מבין שיחתו, דהא מיד שמתחיל לדבר חייב כנ"ל סעיף ה', ושוב ציין לדברי התנחומא בפר' קדושים [אות יד] וערלתם ערלתו את פריה הכתוב מדבר בתינוק שלש שנים יהיה לכם ערלים

ב א"ה. ובדברי הט"ז בסי' תרנ"ז ס"ק א' בשם רש"ל, המובא בדברינו לעיל לגבי חיוב קטן בלולב, לכאורה משמע שחייב לקנות לו תפילין כדי שיוכל להתפלל עימם, וצ"ע.

שאינו יכול לא להשיח ולא לדבר ובשנה הרביעית יהיה כל פרי קודש שאביו מקדישו לתורה הלולים לה' שמהלל להקב"ה ובשנה החמישית תאכלו את פרי משעה שהוא מתחיל לדבר וכו', ומ"מ סיים והעיקר כמ"ש בגמ' סוכה מב משעה שמתחיל לדבר, ע"כ. ומבואר דס"ל להגר"א דגמ' דידן פליג ע"ד המדרש והעיקר הוא כמ"ש בסעיף ה' דהוא משיתחיל לדבר ומשמע ראם התחיל לדבר קודם ג"ש יש לו להתחיל אז ללמדו תורה צוה וגו'.

ועי' בשו"ת פני מבין [יו"ד סי' שיי"ב] שכתב, דיש לישב דלעולם גם הרמ"א מודה דמתחילין ללמדו פסוקים משעה שמתחיל לדבר אולם לא מתוך ספר ומש"כ דמיד כשנשלמו ג"ש וכו' היינו דאז מתחילין ללמדו אותיות התורה מתוך ספר וחילוק זה מבואר גם בספר ראשית חכמה פרק גידול הבנים, ע"ש.

ועי' מש"כ בפ' אוה"ח בפר' קדושים עה"פ דשלש שנים יהיה לכם ערלים פי' אטומים שלא יצא מהם צפצוף תורה שהוא פרי מאכל וכו' ובשנה הרביעית שההחיל לדבר ילמדו לזמר תורה צוה לנו שמע ישראל וזה יקרא קודש הלולים עכ"ל הרי מבואר דעתו דאף פסוקים הללו אין ללמדו קודם השנה הרביעית, ומשמע דאף הוא נקט ראין להתחיל ללמדו קודם ג"ש דומיא דערלה דהוא איסור.

אמנם בספר סדר היום בפ' משנת בן חמש שנים למקרא וז"ל: אפשר דמקרא ר"ל פסוק אחר שיתחיל לקרות אבל קודם הזמן הזה יעסוק בידיעת האותיות והנקודות וקריאתן ולפי זה הטעם מוליכין התינוק לבית הספר אפי' כבן ב' או ג' שנים כדי ללמדו האותיות והנקודות וכל מה שישגי וכן נוהגין. אבל יש מי שמדקדק שאין מוליך אותו כ"ז שלא הגיע לג' שנים ואפי' ברביעית אינו חושש עד שיגיע לשנה החמישית וראיתם מפירות האילן שכתוב בהם ג' שנים יהיה לכם ערלים שעדכן הם ברשותו של סמאל ואין ליהנות מהם וברביעית צריך הילולים ובחמישית תאכל את פריה הה"נ לענין הולד כל זמן ג' שנים אין לנו שיעסקו בחפצי שמים כלל מפני שהוא תחת שעבודו של סמאל ואפי' מעט מזער אבל בה' ראוי לעסק וספינא ל' כתורא ולפי דרכו נקט התנא ה' שנים דוקא. אבל לא ראיתי ממש בדבריו, וראיותיו מפירות האילן אינה ראייה כי פרי האילן לא נראה אלא לצורך הגוף ולהנאתו והוא מחלקו של סמאל ולכן ראוי לתת לו חלק מה לבדו ולא נעבור בגבולו אבל פרי האדם לא נברא אלא להשלים נפש א' ולעבוד עבודה שלימה כל ימי חייו ויתפאר ליוצר בראשית והלואי ה' אפשר שיוכל לעבוד מיום שנולד אלא שהולך וגדל גדולתו מעט מעט כמ"ש אך בצלם יתהלך. עכ"ל.

ולדעת כולם נראה להלכה, דעכ"פ ביום שמלאו לו ג"ש מיד צריך להתחיל ללמדו לכו"ע, וכמש"כ הרמ"א.

מנהג אשכנז בהכנסת הילד לת"ת

נביא בזה את לשון המחזור ויטרי [סי' תק"ח] לגבי מנהג אשכנז בהכנסת הילד לתלמוד תורה [ובמאמרים המוסגרים הוא לשונו אח"כ בהסבר הדבר] וז"ל: וכשאדם מכניס את בנו לתלמוד תורה כותבין

לו את האותיות על לוח [ומפני מה כותבין לו את האותיות על לוח ולא על דבר אחר, לפי שבלב יש בו לוח, דכת' כתבם על לוח לבך, כלומר שתהא קבועה על לוח לבך], ומרחיצין אותו, ומלבישין אותו בגדים נקיים [ולמה מרחיצין ומלבישין אותו בגדים נקיים, כדרך מתן תורה, וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם], ולשין לו ג' חלות של סלת בדבש [ולמה באים ג' חלות לשמו ומאכילין אותו וזכר לשלשה עידונין שנתעדנו בהן ישראל, אילו הן, באר, מן, שליו, ולמה לשין את החלות בחלב ודבש, משום שנאמר ויניקוהו דבש מסלע, ומעין מקרא של פתיחת לב, שנאמר דבש וחלב תחת לשונך], ובתולה לשה את העיסה [ולמה אין מניחין ללש את העיסה אלא לבתולה, שמצינו שהקפידה תורה בנתינתה לפולטת שכבת זרע, שנאמר והיו נכנים ליום השלישי, ולכך, אמרו תבא בתולה שהיא טהורה ותלוש לקטן שהוא טהור], ומבשלים לו ג' ביצים [ומפני מה מביאין לו ג' ביצים מבושלין כראוי, לא מפני צריכי מצוה, אלא לתשמישי מצוה, שצריך לאוכלן בליפתן, שאם אוכלן אכילת גסה יש לחוש שמה יפליג דעתו אלא כשם שמחנכין אותו לתורה שלימה, כך צריך שיהא כל תיקונין משלם. ולמה ביצים שדעתו של תינוק אצל ביצים, ועוד מביאין לו פירות ותפוחים כשהן מצויין לקינוח סעודה, ועוד דא' פלוני חמרא וריחני פיקחוני].

ומביאין לו תפוחים ומיני פירות, ומחזירין אחר חכם וחשוב להוליכו לבית הספר [ומפני מה מחזירין אותו על חכם וחשוב להוליכו לבית הספר, שכן בנתינתה של תורה חזר הק' על אדם חשוב ולא מצא כמשה רבינו להנתן תורה על ידו, וכל כך למה, שיתקיימו לדורות כענייני שנאמר לא ימושו מפיק וגוי, שמעשיהן של צדיקים קיימין הן לעולם, והקב"ה מסכים על ידם, שנאמר ועצת מלאכיו ישלים], ומכסהו תחת כנפיו [ולמה החכם מכסה אותו תחת כנפיו, לפי שמחנכין אותו דרך צניעות ודרך ענוה, שכן מצינו בנתינת התורה, ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבטלי תחטאו. דבר אחר, שלא לעשותו עליל ופומבי לעוברי דרכים שלא ישלטו בו שום עין הרע ולא שום נזק, שכן בנתינת התורה, לפי שלוחות הראשונות ניתנו בפומבי גדול וקולות וברקים וקול שופר, נתקנאו המלאכים, ובא שטן וערבב את העולם וגרם העון ונשתברו לוחות ראשונות, אבל לוחות אחרונות שניתנו בחשאי הן קיימין לעולם, ולפיכך מחזירין אותו לאמו אף מכוסה], ומעלהו לבית הכנסת [ולמה לבית הכנסת, כדרך שישאל נתקרב לפני הר סיני בנתינת התורה והחכם מקרא לו האותיות, וזכר לוידבר אלהים], ומאכילין אותו חלות בדבש, ומן הביצים והפירות, ומקרין לו את האותיות, ואחר כך מחפים אותו בדבש, ואומרים לו, לחוך [ולמה אחר שמקרין לו את האותיות מחפים אותו בדבש ואומרים לחוך, זהו כענייני שמפרש ביחזקאל "ואכלה ותהי בפי כדבש למתוק", כלומר שנוחים לו את האותיות ללחוך, כן תהא לו תורה נוחה לקובעה ללומדה וללמדה, ולהכניסה כעין נופך, כענין שנאמר "בן אדם בטנך תאכל ומעיק תמלא"].

ומחזירין אותו לאמו אף מכוסה, וכשמתחילין ללומדו, בתחילה מפתים אותו, ולבסוף רצועה על גביו [ומפני מה בתחילה מפתים אותו ולבסוף רצועה על גביו, כתחילתה של תורה, דכת' פתיתי ה' אפת חזקתני ותוכל, שבתחילה כת' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, כלומר אין עליכם אלא קיבול שכר, ולבסוף כת' וזבא לאלהים יחרם, מחלליה מות יומת, מכה אביו, מכה איש, מות יומת הנואף והנואפת], ופותחין לו בתורת כהנים תחילה [ומה טעם מתחילין בת"כ, בספר ויקרא, דתניא א"ר יוסי מתחילין לתינוקות בסדר ויקרא אמר הקדוש ברוך הוא יבאו טהורים ויתעסקו בטהרות, ומעלה אני עליכם כאילו הקריבו קרבן לפני], ומרגילין אותו לנענע בגופו כשהוא לומד [ומפני מה מרגילין אותו לנענע בגופו כשהוא לומד, שכן מצינו בנתינתה של תורה, וירא העם וינועו, ולא האנשים לבד נעו, אלא אף

ההרים והאילנות, הרים שנאמר ויחרד כל ההר מאד, וכתוב בתילים למה תרצדון הרים וגבנונין, ובאילנות כתב וכל עצי השדה ימחאו כף, וזהו שאמר דוד עבדו ה' ביראה וגילו ברעדה, ושלמה פירש, שפתותיו שושנים נטפות מור עובר אל תיקרי שושנים אלא שושנים, אל תיקרי מור עובר אלא מור עובר, שצריך להיות כל ימיו באימה ויראה לפני המקום].

וכשמגיע ל"חקת עולם", קורא אותו כעין ציבור, ועושה לו סעודה עליו, דע שדומה העניין כאילו הקריבו לפני הר סיני - דכת' ביום הזה באו מדבר סיני, ולא כת' ביום ההוא, אמרה תורה בכל יום ויום יהיה בעיניך כאילו הוא אותו יום שניתנה בו תורה, ללמדך שתנהוג בבניך כשתכניסוהו לתלמוד תורה, כמנהג הזה לכסותו ולהעלותו, שכן מצינו במשה שעשה כסדר הזה לישראל, דכת' ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתיצבו בתחתית ההר, נראה כאילו הם מכוסין תחת ההר כשהכניסן לקבל תורה, והזהירו שלא יהא דבר חוצץ בין אחד מישראל לבין קונם, דכת' לקראת האלהים ולא לקראת אדם ובהמה, ולכך הזהירו גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא: ולפיכך כת' וישלח משה את חתנו קודם מתן תורה שלא יהא חוצץ בין אחד מישראל לבין קונם, לפי שהיה גוי, דכת' וישלח משה את חתנו, וגומ', וכת' בתריה בחדש השלישי [ומניין שכל המעשים האילו תלויין בנתינתה של תורה, שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך, וכתוב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב, מלמד שדומה לפני המקום כיום שעמדו ישראל על הר סיני. ומה טעם מסיים בפסוק "כל חלב וכל דם לא תאכלו", אמר הק' יאמר לפני חלב ודם הקרב במזבח לפני משל בהמה, בשביל התינוקות שנתמעט חלבם ודםם על דברי תורה, ומעלה אני עליכם כאילו הקריבום לפני, וראייה מגיד הנשה, אמרו דבר שנצטער בו אותו צדיק אנו נהנין ממנו, ולכך נאסר. ואם תאמר מפני מה אסרה תורה הדם של חיות ושל עופות, משום מצות כיסוי, דכת' ושפך את דמו וכסוהו בעפר, תדע שחלבן של חיות מותר, לפי שאין עושין מהן קרבן. ולפיכך קורא אותו פסוק כעין שירה, שנותן שירה ושבח לפני המקום שהגיעו למצוה כזו, ומעלה אני עליהם כאילו הקריבו דמו וחלבם על גבי המזבח]. ולפיכך צריך לעשות לו משתה כיום שמלהו ונתמעט דמו. והנהנה מסעודתו חייב לברכו, ולומר "המקום יאיר עיניך בתורתו", כדרך שמברכין אותו בקבלת מילה שאומר "כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה", כו'. עכ"ל המחזור ויטרי.

ובספר הרוקח [סי' רצ"ו] כתב: מנהג אבותינו שמושיבין התינוקות ללמוד בשבועות, לפי שניתנה בו תורה רמז שמכסין הנער שלא יראה כלב ביום שמחנכין אותו לאותיות הקדש גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא, כעלות השחר יום עצרת מביאין הנערים על שם בהיות הבקר ויהי קולות וברקים. ומכסים אותו תחת המקטורין מביטם עד בית הכנסת או עד בית הרב על שם ויתיצבו בתחתית ההר. ונותנין אותו בחיקו של הרב המושיבם ללמוד על שם כאשר ישא האומן את היונק ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו. ומביאים הלוח שכתוב עליו אב"ג תשר"ק תורה צוה לנו תורה תהא אומנותי ויקרא אל משה וקורא הרב כל אות ואות מן א"ב והתינוק אחריו וכל תיבה של תשר"ק והתינוק אחריו וכן תורה צוה וכן תורה תהא וכן ויקרא ונותן על הלוח מעט דבש ולוחך הנער הדבש שעל האותיות בלשונו ואחר כך מביאין העוגה שנילושה בדבש וכתוב עליה "ה' אלהים נתן לי לשון לימודים לדעת לעות את

יעף דבר יעיר בבקר בבקר יעיר לי און לשמע כלימודים, ה' אלהים פתח לי און ואנכי לא מריתי ואחור לא נסוגותי". וקורא הרב כל תיבה של אלו פסוקים והנער אחריו ואחר כך מביאין ביצה מבושלת וקלופה הקליפה ממנה וכתוב עליה "ויאמר אלי בן אדם בטנך תאכל ומעין תמלא את המגילה הזאת אשר אני נותן אליך ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק". וקורא הרב כל תיבה והנער אחריו ומאכילין לנער העוגה והביצה כי טוב הוא לפתיחת הלב. ואל ישנה אדם מן המנהג כדאמרינן בפסחים בפ' מקום שנהגו (דף ג) ובבראשית רבה בפרשת וירא אליו עלית לקרתא הלך בנימוסה ובפ' א' דתענית ירושלמי וירושלמי בפ' מקום שנהגו ובאגדת שיר השירים דמנהגא מילתא. עכ"ל הרוקח.

ובסידור יעב"ץ [בירת מגדל עוז, ברבת גבעון תעלה א'] מביא שם מהרוקח את הנ"ל, ומוסיף וז"ל: הרואה דברים הללו הלא יכיר מדוע הצליחו הראשונים בלמוד תורתן, שכל מעשיהם לשם שמים, בלב שלם, בהשגחה גדולה, ובכונה עצומה, ובדקדוק עצום ורב, למען יגדלו בניהם בתורה התמימה, ילכו בדרכי ה' גם יעשו פרי ביראת ה', לכן גדלו והצליחו ועשו פרי למעלה קרובה לרוח הקודש.

עוד כתב שם: ובאמת לא ידעתי מדוע בטלו מנהג הנזכר לעיל מכל וכל, ואף אם מנהג אכילת העוגה שכתובים עליה פסוקים ושמות יש להרהר אחריו, והיכא דנהוג נהוג, אבל כל מה שכתבתי למעלה [מתחילה עד סימן ט'] נראה טוב וישר והגון מאד, ואיך נהייתה כזאת לעקור דבר נאה ויפה כזה בלי שום טעם, אין זה כי אם ממיעוט מחשבה על עסק הלימוד הישר והטוב, על כן נתקיים בהם מה שאמרו רבותינו ז"ל [נדרים פ"א א'] מפני מה אין מצויין לצאת מתלמידי חכמים בנים תלמידי חכמים, אבל אב חכם יראה את הנולד שיהא כיוצא בו ויקויים בו יולד חכם ישמח בו [משלי כד]. עכ"ל.

ועי' עוד בכל בו [סי' ע"ד], ארחות חיים [ח"ב אות ג'], יסוד יוסף [פרק ס"ט], קב הישר [פרק ע"ב], וילקוט מעם לועז [פרשת עקב].

פרק לולב וערבה

משנה. לולב וערבה - ששה ושבעה ... לולב שבעה ... מצות לולב כיצד (בשבת)? יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהן להר הבית, והחזנין מקבלין מהן וסודרין אותן על גבי איצטבא, והזקנים מניחין את שלהן בלשכה ...

ברמב"ם פירוש המשניות [פ"ג מ"י, על המשנה לעיל מ"א א'], מבואר שכל ירושלים דינה כמקדש ומצוה ליטול בה כל שבעה מדאורייתא. ודלא כרש"י [שם ד"ה במדינה] שכתב שירושלים דינה כגבולין, ורק במקדש עצמו היה דין דאורייתא כל שבעה. והרבינו מנוח [פ"ז הי"ג] כתב בדעת הרמב"ם, שמקדש לאו דוקא, ובכל ירושלים נוהגת המצוה שבעה ימים, אלא דסתם הנוטל לולב בירושלים נוטלו במקדש לפי ששם היו מתקבצין כל ישראל. אולם עיין באגרות משה [יור"ד ח"ד סי' ס"ד אות ח']

שכתב, דזהו טעות סופר ברמב"ם פיהמ"ש הנ"ל, דלפי"ד מדוע כולם באו לבית המקדש היה להם לכאורה ליטול בבתי כנסיות שבירושלים, דהרי לפי"ד הרמב"ם אף שם הוי דאורייתא ומדוע הגיעו להר הבית, ועי"ש שביאר, שיש מצוה מיוחדת ליטול בבית המקדש אף בזמן שיש חיוב דאורייתא בכל מקום, כגון ביו"ט הראשון, והטעם לכך משום שיש מצוה נטילה במקדש משום "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים" שזהו אף על יו"ט הראשון, ואין זה חיוב לששה ימים מלבד היום הראשון, אלא זהו דין אף על היו"ט ראשון, וזהו מצוה חדשה מיוחדת למקדש לשמוח עם נטילת ד' מינים ד' ימים, ולכן כולם באו להר הבית לקיים מצוה זו של שמחה מלבד החיוב דנטילת לולב.

ועי' לעיל מה שכתבנו בזה לעיל בתחילת דף מ"א.

דף מ"ג

... ערבה בשביעי ... ערבה נמי נגזור ערבה שלחו בי"ד מייתי לה ... אי הכי האידנא נמי ...

וברש"י האידנא נמי לידחי בשביעי ויטלוה ויחבטוה שלוחי בי"ד.

הלבוש בהלכות ראש חודש [סי' תכח] כתב דאין קובעין ר"ה ביום א' כדי שלא יבא יום הושענא רבה ביום השבת, כי אין חובטין ההושענות בשבת שהוא איסור דאורייתא, והחביטה אינה אלא מנהג ואינה דוחה שבת, ואם יבא הושענא רבה בשבת ותדחה ההושענא יבא הדבר לידי שכחה.

ובתשובות שער אפרים תמה על דבריו דכתב דחביטת ההושענות הוי איסור דאורייתא, דמה איסור דאורייתא יש בזה, וכל האיסור הוא רק משום גזירה דרבה כמו בלולב.

ובאליהו רבא תמה על השער אפרים מדברי הגמרא דילן דמבואר דלא שייך בערבה גזירה דרבה דשלוחי בי"ד מייתי לה, וכדפירש רש"י בד"ה האידנא דשאלת הגמרא היא יטלוה ויחבטוה שלוחי בי"ד.

עוד קשה דמבואר בגמרא כאן לקמן דבבייתוסים ס"ל דחביטו ערבה אינה דוחה שבת, ואם כל האיסור הוא רק טלטול מדרבנן, מה איכפת להו להבייתוסין והרי אינם מודים באיסורי דרבנן.

ובקובץ לקט ששנ"ה כתב הגרי"מ אהרנברג זצ"ל [ונדפסו הדברים גם בשו"ת דבר יהושע ח"ד סי' ד'] ד"ל שטעות סופר נפל בדברי הלבוש ובמקום "אין חובטין" צריך לומר "אין חוטבין" והכוונה על פסיקת עצים מן המחובר דנקראת חטיבה, והיות ומדובר כאן בחבטה טעה המעתיק בין חובטין לחוטבין, וכונת הלבוש הוא דע"כ ביטלו מנהג חבטת ערבה בשבת משום דגזרו שמא יבא לחטוב ערבה והיינו כדאמרו שמא יבא לחתוך דמורה. ואף שאין בגמרא יסוד זה, המציא הלבוש טעם חדש כדרכו בקודש, דלא מצא טעם אחר, דגזירת שמא יעבירו ליכא כדמבואר בגמרא, וטעמיה דרוקח [סי' רכא] דהאי משום דבוכין ומתחננין על המים ובשבת לא יכולים לעשות כן לא שמיעא ליה, וע"כ כתב טעם אחר.

והא דבלולב לא גזרו מטעם זה, הוא משום דאם נגזור בשבת, גם ביום טוב יש לנו לגזור, וזה כעין מה שכתב המג"א [סי' תקפח ס"ד], משא"כ בהושענא רבה דחל תמיד ביום חול שפיר גזרו ע"ז בשבת. והא דבמקדש היה ערבה, הוא כדי לפרסמה שהיא מן התורה, אבל עכשיו דאינו רק מנהג שפיר גזרו שלא לחבוט ערבה מהטעם הנ"ל, עיין שם.

דף מ"ד

אמר ליה אביי לרבא: מאי שנא לולב דעבדינן ליה שבעה זכר למקדש, ומאי שנא ערבה דלא עבדינן לה שבעה זכר למקדש? ... אלא אמר רב זביד משמיה דרבא: לולב דאית ליה עיקר מן התורה בגבולין - עבדינן ליה שבעה זכר למקדש, ערבה דלית לה עיקר מן התורה בגבולין - לא עבדינן שבעה זכר למקדש ...

כתב רש"י, אבל יום אחד מיהא עבדינן, כדאמרינן לקמן [עמוד ב'] ברבי אלעזר בר צדוק, והוא היה לאחר חורבן, שהיה רבי צדוק אביו בימי רבי יוחנן בן זכאי, ובימי רבי אליעזר ורבי יהושע ורבן גמליאל היה, כדאמרינן בבכורות [ל"ו א'] כלום חלקנו בין חבר לעם הארץ, והוא היה השואל.

וכתב הב"י [סי' תרס"ד], הטעם שקבעו יום שביעי לערבה יותר מיום אחר, הוא מפני שאותו היום היה מיוחד במקדש משאר הימים, שאם חל יום שביעי להיות בשבת היה ערבה דוחה שבת, מה שאין כן כשחל להיות בשאר הימים, מפני כך כשרצו חכמים לקבוע בגבולין יום אחד לנטילת ערבה קבעו היום המיוחד יותר לערבה שבמקדש. והטעם שנטילת ערבה בשביעי דוחה שבת ולא בשאר ימים מפורש בגמרא לעיל [מ"ג ב].

ובגמרא [לעיל שם] שקלינן וטרינן בהא דתנן [מ"ה א'] שבכל יום היו מקיפין את המזבח פעם אחת ואותו היום [דהיינו בשביעי] מקיפין את המזבח שבע פעמים, אם היקף זה היה בלולב או בערבה. וכתב הר"ן, ולפי מנהגינו עכשיו שמקיפין את התיבה בכל יום פעם אחת ובשביעי שבע פעמים, משמע שסוברים שאותו היקף היה בלולב, שאם בערבה כיון שאין אנו עושין בערבה זכר למקדש אלא יום שביעי בלבד לא היה לנו להקיף אלא בשביעי, אבל אם הוא בלולב, מתוך שהוטל עלינו חובה לעשות לולב זכר למקדש שבעה, הנהיגו להקיף בו זכר למקדש. וכן כתב רש"י בתשובה, וכן ברמב"ם [פ"ז הכ"ג] כתב: בכל יום ויום היו מקיפין את המזבח בלולביהן בידיהן פעם אחת ואמרינן אנה ה' הושיעה נא, אנה ה' הושיעה נא, וביום השביעי מקיפין את המזבח שבע פעמים, וכבר נהגו ישראל בכל המקומות להניח תיבה באמצע בית הכנסת ומקיפין אותה בכל יום כדרך שהיו מקיפין את המזבח זכר למקדש.

וכתב הב"י [סי' תרס"ד], ולא נהגו כן, אלא להקיף ביום השביעי גם בערבה, ואפשר שהטעם לעשות ככילי עלמא דלמאן דאמר דמקיפין בלולב אם נטל עמו ערבה אין בכך כלום, וכן למאן דאמר מקיפין בערבה אם נטל עמו לולב אין בכך כלום.

ובשו"ע [סי' תרס"ד סעיף א'] כתב: ביום שביעי, שהוא הושענא רבה, נוהגים להרבות במזמורים כמו ב"ט [כן איתא בטור שם]. וכתב הרמ"א: וא"א נשמת, ואומרים: מזמור לתודה, ואומרים: אין כמוך, שמע ישראל וכו', כמו ב"ט; ואומרים קדיש שלאחר תפלת מוסף בנגון יום טוב; ואין רגילין לעשות מלאכה של חול עד אחר יציאה מבה"כ; ויש לומר פזמון זכור ברית כשיש מילה בהושענא רבה, ואומרים אותו קודם אנא און חין כו'. כתבו הראשונים ז"ל שיש סימן בצל הלבנה בליל הושענא רבה מה שיקרה לו או לקרוביו באותה השנה; ויש מי שכתב שאין לדקדק בזה, כדי שלא ליתרע מזליה, גם כי רבים אינם מבינים הענין על בוריו; ויותר טוב להיות תמים ולא לחקור עתידות כנ"ל.

וממשיך השו"ע: ומרבים קצת בנרות כמו ביה"כ. [וכתב הרמ"א: והמדקדקים נוהגים לטבול עצמן קודם עלות השחר, כמו בעיה"כ (מנהגים); ויש נוהגים ללבוש הקיטל כמו ב"כ], לפי שבחג גדונים על המים; ונוהגים להתיר בו אגודו של לולב, ומקיפים ז' פעמים, ומרבים תחנונים על המים.

דף מ"ה

... כל המצות כולן אין אדם יוצא בהן אלא דרך גדילתן שנא' עצי שטים עומדים ...

כתב הטור [סי' תר"ל], יש מדקדקים כשעושים דפנות מקנים להעמיד דרך גדילתן וכדאמרינן גבי לולב שאין יוצאין בו אלא בדרך גדילתו, וכתב ע"ז, שאין צורך לדקדק בזה מאחר שהדפנות כשרים בכל דבר.

וכתב המהר"ח בהגהותיו על הטור, דאין להקשות לאותן המדקדקים הא הסכך לא הוי דרך גדילתו, ד"ל דמאחר דהסכך שוכב לרוחב הסוכה שפיר הוי דרך גדילתו דלפעמים הוא גדל כן ורק כשמעמידים צד התחתון למעלה לא הוי דרך גדילתו. אולם כתב הגרא"ס פייערשטיין ז"ל בספרו דברי אסף דדבר זה תליא במחלוקת הדרכי משה והמטה משה [עיין במשנ"ב סי' תרנ"א ס"ק ט"ז] אי כשנטל הלולב כשהוא נוטה כנגדו ולא זקוף כלפי מעלה אם הוי כדרך גדילתו, עיין שם מה שהאריך בזה.

הביכורי יעקב [סי' תרנ"א ס"ק י"ג] הביא מספר המנהיג, דאותן הפתיים שלוקחים האתרוג כשהעוקץ למעלה כדרך שהוא תלוי בעץ אינן יוצאין, דבתחילת גדילתו העוקץ למטה והפיטום למעלה אלא דבסוף מחמת כובדו נהפך צד העליון למטה, וכ"כ המג"א.

הביכורי יעקב [שם] מסתפק אם אותן הגרים באירופה יוצאין בד' מינים שגדלו באוסטרליה שהוא מתחתיהם, דהא האתרוג שגדל שם אם נוטלין אותו באירופה הא הפוך מדרך גדילתו. וכתב דמסתברא דמ"מ כיון דהעוקץ כלפי הארץ הוי שפיר דרך גדילתו שגדל שם ועוקצו כלפי הארץ.

בטור וש"ע [סי' תרנ"א] איתא: יטול האגודה בידו הימנית ראשיהם למעלה ועיקריהם למטה והאתרוג בשמאלית וכו' ע"כ. והביא בספר ברכת יצחק חידוש נפלא מהגאון האדר"ת זצ"ל, דמזה שלא כתבו הטור והשו"ע והאתרוג בשמאלית קודם ענין הטיית ראשיהם כו' משמע בעליל דבאתרוג אין קפידא דבכל אופן שמחזיקו הוא דרך גדילתן [שהרי הוא כפוף ונוטה גם כשהוא גודל על העץ] ולא כהמג"א שם בשם הריצ"ג ז"ל.

וכ"מ ג"כ מדברי רש"י סוכה [מה ב] שכתב כל המצות כו' ולולב והדס וערבה ושבק אתרוג, המוקדם בפסוק, מכלל דא"צ לדקדק באתרוג, וחידוש שלא זכרו רבותינו מדברי רש"י ולא העירו לדקדק בלי' הטוש"ע.

דף מ"ו

.... ורבי יצחק אמר כל יומא מצות זקנים, ואפילו יום ראשון - והא קי"ל דיום ראשון דאורייתא וכו'.

הגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל [בקובץ כרם שלמה שנה י' ק"א ע' כא] כותב: הנה מכאן יהי' מוכח דלא כדעת החכם צבי בתשובה [סי' ט'] שכתב דאם אין לו ביום ראשון אתרוג הכשר ליום א' רק ליום ב', יברך עליו ביום א' דלא גרע מיום ב'. ולפי הנ"ל יהי' מוכח להיפוך, דא"כ מה פריך, נימא דקמ"ל דאם אין לו אתרוג הכשר ביום א' הוי כאן מצות זקנים ויטול ויברך במה שכשר ביום ב', ולמ"ל לדחוקי טפי, הו"ל לפרש כן, ובע"כ דאינו כן, רק ביום ראשון לא שייך תקנת חז"ל ולא יברך כלל על הכשר ביום ב', וזה ראי' ברורה לפענ"ד ע"כ.

וע"ע בשו"ת שנות חיים להגר"ש קלוגר ז"ל בקו' דרך החיים [דרך ב'] מש"כ עוד בדברי החכ"צ הנ"ל ע"ש ובחלקת יואב [ח"ב סי' טז] ובקבא דקשייתא [קוש"ע] וקהלות יעקב עמ"ס סוכה [סי' כח] עוד בזה.

ת"ר היו לפנינו מצות הרבה וכו', רבי יהודה אומר מברך על כל אחת ואחת בפני עצמה.

כתב הרמ"א [סי' כ"ה סע' ה'] ד"א לברך על תפילין של ראש על מצות תפילין, וכתב המג"א [סק"ט] דהיינו מצות עם פתח מתחת לוי"ו דלא קאי רק על הראש ולא על היד, ואפילו לפי מש"כ הטור דקאי נמי על של יד, מ"מ נכון לומר מצות בפתח דשניהם כחדא חשיבי דהא אנן פסקינן כרבי יהודה דאסר בסוגין לברך על ב' מצוות כאחד, אע"כ דכחדא חשיבי.

האדר"ת בספרו חשבונות של מצוה [מצוה כ"ג] דחה ראית המג"א דדוקא הכא ס"ל לרבי יהודה דאין לברך על כמה מצות כיון שאינו מזכיר כל מצוה ומצוה, אבל באומר על מצות תפילין הרי מזכיר את המצוה דקאי גם על תפילין של ראש וגם על של ראש.

וברש"י [ד"ה מצות] כתב, ליטול לולב, לישב בסוכה להניח תפילין וכו'.

בהגהות מלא הרועים בסוף הגמ' העיר דמוכח מכאן דס"ל לרש"י דיש להניח תפילין בחוה"מ וצ"ע. וראה בשו"ע או"ח [סי' ל"א ס"ב] דהמחבר כותב דחוה"מ אסור בהנחת תפילין והרמ"א פליג וכותב דחוה"מ חייב בתפילין וכן נוהגין בכל בלילות אלו להניחם במועד ע"כ.

וכתב שם בספר מנהג ישראל תורה: והנה אף דאנו בני אשכנז יוצאים ביד רמ"א, מ"מ בענין זה נוהגים רבים וגם שלימים כדעת המחבר שלא להניח בחוה"מ תפילין כיון דבזוה"ק החמיר מאוד בזה כהובא בב"י, ומרן הגה"ק מצאנו זי"ע עשה בזה כעין הכרעה דלבחורים צוה להניח תפילין בחוה"מ, וטעמו ונימוקו כי באמת אנחנו האשכנזים יוצאים ביד רמ"א בפסקיו רק שהחסידיים מתלמידי הבעש"ט זי"ע החזיקו כדעת המחבר עפ"י דהזוה"ק שלא להניח, אולם בחורים קודם נישואם לא שייך מילי דחסידותא, כמו שאין הבחורים מניחין תפילין דר"ת מטעם זה [דרכי חיים, אות חיים, שלחן מלכים, ברכת שלמה, ועי' בס' מנחה חדשה על עניני חג השבועות ריש הספר בתשובה מהגה"ק המנח"א], - ועי' בשלחן מלכים בהלכה למשה אות רע"ח שהעתיק בענין הנחת תפילין בחול המועד י"ב חלוקי מנהגים.

והנה בענין אם יוכלו להתפלל בציבור אחד המניחים עם שאינם מניחים, או יש בזה חשש משום לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות, כבר הלכו בדין זה נמושות, עי' במג"א סימן תצ"ג, ועי' בשדי חמד מערכת חול המועד אות י"ד, ומנהג העולם להקל בזה. ע"כ.

דף מ"ז

אמר רב יוסף נקוט דר' יוחנן בידך דרב הונא בר ביזנא וכל גדולי הדור איקלעי בסוכה בשמיני ספק שביעי מיתב הוו יתבי ברוכי לא בריכי וכו', איכא דאמרו ברוכי כו' לא פליגי וכו', אמר רב יוסף נקוט דר' יוחנן בידך דמרא דשמעתא מני רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת ובשמיני ספק שביעי לבר מסוכה יתיב, והלכתא מיתב יתבינן ברוכי לא מברכינן.

הקשה הנודע ביהודה בתשובה [מהדו"ק או"ח סי' מ] דלפי הלישנא קמא דס"ל דלכו"ע מיתב יתבינן בסוכה, א"כ איך רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת ישב חוץ לסוכה.

עוד קשה ללישנא בתרא, מדוע ס"ל לרב יוסף נקוט דר' יוחנן בידך משום דר"י בריה דרב שמואל בר שילת לא ישב בסוכה, והלא אדרבא ה"י צריך לומר נקוט דרב בידך דהרי רב חנא בר ביזנא וכל גדולי הדור ישבו בסוכה, ומדוע ר"י בריה דר"ש בר שילת מכריע כל גדולי הדור.

עוד קשה לאחר שרב יוסף אמר נקוט דר' יוחנן בידך דאין לשבת בסוכה, א"כ מדוע פסקינן הלכתא מיתב יתבינן ברוכי לא מברכינן.

ותירץ עפ"י הראב"ה שהובא בב"י סי' תרסח, דכתב דבשמיני עצרת אפשר לשבת בסוכה ואין בזה משום חשש

בל תוסיף היות ויש היכר שאין מברכין על הסוכה כמו בימי הסוכות, משא"כ לישן בסוכה אין לישן כי יש חשש בל תוסיף, דהרי גם בסוכות אין מברכין ע"ז.

ולפי"ז י"ל דללישנא קמא דפליגי רב ור' יוחנן אי מברכין על הסוכה בשמיני עצרת, מחלוקתם הוא דלרב לא חיישינן לבל תוסיף וע"כ מותר לשבת ולברך על הסוכה, משא"כ לר' יוחנן חיישינן לבל תוסיף וע"כ לשבת בסוכה בלא ברכה מותר, ולפי"ז ר"י בריה דר"ש בר שילת שלא ישב בסוכה אינו משום דס"ל דלא כשניהם, אלא הוא ס"ל כר"י דחיישינן לבל תוסיף, אך ר' יוחנן לשיטתו דבסוכות מברכין כל השבעת ימים על הסוכה שפיר ס"ל דבשמיני דאינו מברך לא הוי בל תוסיף, אבל ר"י בריה דר"ש בר שילת ס"ל כשמואל דגם בסוכות אין מברכין מלבד ביום הראשון, א"כ אם ישב בשמיני עצרת בסוכה יש לחוש לבל תוסיף, וע"כ ישב חוץ לסוכה.

ושפיר מיושב גם הקושיות הנ"ל ללישנא בתרא, דללישנא בתרא ר"י ס"ל דאין יושבין בסוכה אף דלכאורה אין חשש בל תוסיף, משום דיש היכר בזה שאין מברך, מ"מ ס"ל דלא סגי בזה ואין יושבין בסוכה, אך רב יוסף דהכריע ואמר נקוט דר' יוחנן בידך משום דר"י בריה דר"ש בר שילת לא ישב בסוכה, אין כוונתו נקוט לגמרי כר' יוחנן, אלא נקוט דינא כר' יוחנן אך לא מטעמיה, דר"י בריה דר"ש בר שילת לא ישב בסוכה משום דס"ל דאין היכר בזה שאינו מברך, כי גם בסוכות אין מברך מלבד ביום הראשון, ולדבריו שפיר לא קשה כלל מהא דרב חנא בר ביזנא וכל גדולי הדור ישבו בסוכה, משום דהם באו מאפר וכדאי' בגמרא, וא"כ לא בירכו ביום הראשון, וא"כ אם הי' יום אחר מימי הסוכות שיש חיוב בסוכה היו מברכין, וכעת

שביום השמיני ישבו ולא בירכו שפיר היה להם היכר מזה שאין מברכין, ולא הי' חשש בל תוסיף וע"כ שפיר ישבו בסוכה.

ואחר כל זה בהא דר"י בריה דר"ש בר שילת לא ישב בסוכה הוא משום דיש חשש בל תוסיף וכנ"ל, כי בכל ימי הסוכות אין מברכין, א"כ כאשר אנו פוסקים לעיל [מו"ע"א] כרבי ומברכין על הסוכה כל שבעה, א"כ אין חשש בל תוסיף כאשר ישב בשמיני ולא יברך, וע"כ פסקינן והלכתא מיתב יתבינן ברוכי לא מברכין, עיין שם.

... והלכתא מיתבי יתבינן ברוכי לא מברכין.

כתב הרא"ש [כאן סוף סי' ה']: והיינו טעמא דלא מברכין, דכיון דיום שמיני עצרת הוא א"א לברוכי אסוכה כי היכי דלא תיהוי תרתי דסתרי דאם יש מצות סוכה אינו שמיני עצרת ואי שמיני עצרת הוא אין כאן מצות סוכה, ובישיבה בסוכה לבד אין סתירה לשמיני עצרת דלפעמים סוכתו עריבה עליו ואוכל בה אפילו ביום טוב אחרון, אבל כלולב לא רצו לתקן שיטלוהו בלא ברכה דבעצם הנטילה מינכר מילתא שנוהג בה מנהג חול.

והריטב"א כתב דמה שאינו מברך הוא להיכרא שאין אנו יושבים בה רק מכח ספק, ולא יבאו לזלזל בשמיני עצרת.

הכתב סופר [שו"ת או"ח סי' י'] תמה לדעת הריטב"א, אמאי אין אנו מניחין תפילין ביום טוב שני של גלויות ולא נברך עליהן דאיכא היכרא ולא יבאו לזלזל בו, אבל לדעת הרא"ש ניחא דבעצם הנחת תפילין איכא סתירה לקדושת יום טוב שני. ותירץ הכתב סופר דכיון דביו"ט ראשון אין אנו מניחין תפילין כלל ממילא יבינו דיו"ט שני לאו יום טוב הוא כלל ויבאו לזלזל בו, דאם הוא ספק יום טוב א"כ גם ביום טוב ראשון יניחו בלי ברכה.